

Poliisin yhteiskuntavastuu - pohdiskelua organisaatiotutkimuksen ja Matti Yrjänä Joensuun romaanien pohjalta

Voitto Ruuhonen & Markku Temmes

ABSTRACT

The article describes the societal responsibility of the police administration from two viewpoints: how it is present in administrative science and administrative culture of the police and what kind of picture can be found in the Finnish detective novels written by Matti Yrjänä Joensuu. The focus of the article is to make administrative scientific and literal viewpoints to discuss with each others. The article is created by two researchers. Markku Temmes aims to use administrative science which emphasizes the role of the police as a basic organisation in the society and in the politico-administrative system. The second author of the article Voitto Ruuhonen has in this article and in his dissertation tackled the societal picture of the novels by Matti Yrjänä Joensuu from viewpoint of literature and sociological research.

Motto: "Eikä se ollut poliisityötä. Andy. Vaan inhimillisyyttä. Meidän pitää saada inhimillisyyys takaisin työhömmä tai muuten meillä ei ole mitään toivoa. Kysymys ei ole politiikasta, vallasta eikä pelkästään rikollisten talteen keräämisestä. Poliisityössä on aina ollut ja siinä täytyykin olla kysymys toistemme auttamisesta ja siitä, että tulemme toimeen keskenämme. Me olemme kaikki yhtä perhettä."(poliisipäällikkö Judy Hammer teoksessa: Patricia Cornwell, Herhiläispesä, 1998)

JOHDANTO: ARTIKKELIN TAUSTA JA TAVOITTEET

Artikkelin tarkoituksena on kuvata poliisin yhteiskuntavastuuta kahdesta eri näkökulmasta: millaisena se näyttäytyy hallintotieteellisen tutkimuksen ja poliisikulttuurin näkökulmasta ja millainen kuva siitä muodostuu luettaessa johtavan kotimaisen rikoskirjailijamme Matti Yrjänä Joensuun Harjunpää-sarjan rikosromaaneja. Artikkelin yhtenä perusideana on asettaa tutkimuksellinen ja kaunokirjallinen näkökulma vuoropuheluun keskenään. Poliisin yhteiskuntavastuun pohtimisen ajankohtaiset perusteet löytyvät ennen kaikkea tuon vastuun taustalla olevan ulkoisen toimintaympäristön voimakkaasta muutoksesta, joka näkyy sekä yhteiskunnassa itsessään

(esimerkiksi poliisin hallinnossa ja organisoinnissa tapahtunut kehitys, rikollisuuden määrittelyssä tapahtuneet muutokset) että itse rikollisuudessa (esimerkiksi rikollisuuden järjestäytyminen ja lisääntyvä organisaatorikollisuus eli yhteisörikollisuus, ks. Laitinen ja Aromaa 1993).

Poliisin yhteiskuntavastuuta yleisellä tasolla on mahdollista tarkastella yhteiskunnan ja rikollisuuden todellisia ja kuviteltuja kehityskulkuja vasten. Esimerkiksi itärikollisuus ei meillä ole noussut lainkaan niin merkittäväksi tekijäksi, millaiseksi sitä 1990-luvun alkupuolen kauhuskenaarioissa maalailtiin. 2000-luvulla puolestaan kansanvälisen terrorismin mahdollinen tulo Suomeenkin on yksi skenaarioista, joka voi toteutua tai sitten ei. Tätä artikkelia kirjoitettaessa syksyllä 2006 poliisin toiminta Helsingin Asem-kokouksen yhteydessä nousi laajasti julkiseen keskusteluun.

Puhtaasti kotimainen ongelma liittyy vähäiseksi katsottuihin rikoksiin. Meillä puhutaan samaan aikaan nollatoleranssin tarpeellisuudesta, kun lainsäädäntöä uudistettaessa rikosnimikkeitä ja samalla rangaistavuutta on lievennetty. Esimerkkinä tästä on vanhan ajan autovarkaus, joka nykyisin useimmiten on vain käyttöönottorikos. Yleisen tason rinnalla yhteiskuntavastuu on jokaista poliisina työskentelevää henkilöä yksilöllisesti koskettava kysymys: kuinka yksittäinen poliisi kokee onnistuneensa niissä tehtävissä, jotka hän kokee ammatinsa eettisiksi velvoitteiksi.

Tämä artikkeli on syntynyt kahden eri tutkijan yhteistyönä. Markku Temmes pyrkii käyttämään hallintotieteellistä asiantuntemusta ja näkökulmaa, jossa korostuvat poliisin roolit yhteiskunnan ja poliittis-hallinnollisen järjestelmän perusorganisaationa. Hän on aiemmin käsitellyt artikkeleissaan pohjoismaisen ja moskovalaisen poliisilaitoksen organisaatiokulttuuria. Nämä analyysit perustuvat pohjoismaiseen ja venäläiseen dekkarikirjallisuuteen (Hallinnon tutkimus 3 ja 4/2005). Hallintotieteellisiä avainkäsitteitä ovat organisaatorakenteet, poliittinen ja hallinnollinen ohjaus sekä ohjausjärjestelmät. Hallintotieteellisen näkökulman erityisen kiinnostuksen kohteita ovat viime vuosina olleet hallinnonhaarojen strategiat ja niiden toimeenpano sekä johtamisjärjestelmät. Organisaatiokulttuurin käsite yhdistää hallintotieteellisen tarkastelun yleiseen organisaatio- ja johtamisteoriaan sekä ihmisten ryhmäkäyttäytymistä tarkastelemaan sosiologiaan.

Artikkelin toinen kirjoittaja Voitto Ruohonen on käsitellyt väitöskirjatutkimuksessaan Matti Yrjänä Joensuun romaanien yhteiskuntakuva. Sen lisäksi hän on useissa esitelmissä (Ruohonen 2006a, 2006b) pohtinut sosiologisen tekstiteorian kysymyksiä sekä rikoskirjallisuuden merkitystä aikalaisdiagnostiikkana, samoin pahuuden tematisoitumista kotimaisessa kirjallisuudessa yleisesti ja rikoskirjallisuudessa erityisesti. Ruohonen (2005) määrittelee Joensuun romaanit moderneiksi rikosromaaneiksi, joissa rikoksen tekijän arvoituksellisuuden sijasta keskeiseksi nousevat rikosten satunnaisuuteen, syyllisyyden monitulkintaisuuteen ja poliisin voimavarojen ja mahdollisuuksien rajallisuuteen liittyvät kysymykset. Joensuun romaanien keskeinen temaattinen elementti liittyy elämän sisäisen ja ulkoisen hallinnan ongelmiin. Joensuun romaaneissa hyvä elämä kytkeytyy elämän hallinnan mahdollisuuteen. Joensuu kuvaa toistuvasti miespuolisia rikollishahmoja, joiden rikollisuuden syinä ovat joko ulkoisen elämänhallinnan puutteet kuten suoranainen köyhyys ja syrjäytyneisyys sekä jo lapsuudessa rikkoutunut perhe, josta isähahmo puuttuu ja jota paha äitihahmo dominoi tai siihen yhdistyneenä usein myös sisäisen hallinnan puutteet kuten rikollishahmon henkinen avuttomuus ja heikkolahjaisuus.

Monipuolista kuvaa suomalaisesta yhteiskunnasta Joensuu luo romaaneissaan lukuisilla sivujuonilla, joita voi kutsua pieniksi elämäntarinoiksi. Poliisihallintoa ja -kulttuuria Joensuu kuvaa erittäin intensiivisesti. Kirjallisuustieteen näkökulmasta Joensuun kerrontatapa perustuu fokalisaatioihin. Hänen näkökulmansa poliisin toimintaan ei lähde organisaation sisältä eikä sille asetetuista perimmäisistä tai muodollisista tavoitteista vaan hän hahmottaa poliisikulttuurin romaanihenkilöidensä kautta. Keskeisessä asemassa Joensuun romaaneissa on päähenkilön Timo Harjunpään oma ammattiaan ja tehtäväkenttäänsä mielekkyttä refleктоiva tarkastelu. Se on voimakkaasti esillä teossarjan kaikissa muissa paitsi sarjan tähän mennessä viimeisessä osassa, vuonna 2003 ilmestyneessä Harjunpää ja pahan pappi -teoksessa. Siinä päähenkilön ammatillisen reflektion vähäisyys kiinnittää kaikki aiemmat teokset lukeneen huomiota.

Rikoskirjallisuuden käyttäminen yhteiskuntatutkimuksen empiriana on kiehtova ja moniulotteinen asia. Sitä voidaan tarkastella ainakin kahdesta suunnasta. Yhteiskuntatutkimuksen

näkökulmasta on perusteltua ajatella, että fiktiivinen kirjallisuus voi sisältää sellaisia arvokkaita, todellisuutta koskevia kuvauksia ja tulkintoja, joita ehkä muutoin ei olisi lainkaan tavoitettu tai jotka muuten eivät olisi tulleet laajemmalti tunnetuiksi. Klassinen esimerkki kaunokirjallisuuden merkityksestä liittyy Knut Pippingin (1947) sosiologian väitöskirjaan *Kompaniet som samhälle. Iakttagelser i ett finskt frontförband 1941-1944*. Sitä ei ilmestymisaikanaan eikä pitkään sen jälkeenkään tunnettu suhteellisen suppean sosiologian ammattipiirin ulkopuolella lainkaan, kunnes vuonna 1954 ilmestyi Väinö Linnan *Tuntematon sotilas*. Silloin havaittiin, että näissä kahdessa konekiväärikomppanian kuvauksessa oli yllättävän paljon yhtäläisyyksiä ja että Linnan teoksesta esille nouseva, kaunokirjallisin keinoin hahmotettu kuva pienyhteisön sosiaalisesta ryhmädynamiikasta osoittautui hämmästyttävän tarkkanäköiseksi.

Kirjallisuudentutkimuksessa yksi peruserottelu - joskaan ei aivan kiistaton - on jako mimeettisten ja ei-mimeettisten teorioiden välillä. Edellisissä oletetaan, että kirjallisuus pystyy representoimaan todellisuutta ja että kirjallisuuden ja todellisuuden välillä on viittaussuhde, joka tosin voi olla hyvinkin kompleksinen. Jälkimmäisissä oletetaan kirjallisuus omalakisiksi maailmakseen, joita tuo viittaussuhde puuttuu. On myös muistettava kaunokirjallisen tekstin ilmaisullinen luonne narratiivina, kertomuksena, joka perustuu aina johonkin näkökulmaan. Se puolestaan voi rakentua toisessa ääripäässään kaikkia tarinan lankoja suvereenisti hallussaan pitävän kertojan totalisoivaan otteeseen, toisessa laidassaan rajallisista, subjektiivisista ja epäluotettavista kertojaäänistä muodostuviin fragmentteihin. Fiktiivinen esitys realistisimmillaankaan ei ole tosi/epätosi-ulottuvuudella arvioitavissa oleva teksti. Epätodellisenäkin se kuitenkin on omissa, sisäisissä rajoissaan relevanttia kuvausta todellisuudesta, ja sitä voidaan tarkastella dialogisessa suhteessa reaali maailman kanssa, kuten tässä artikkelissa Joensuun romaanien kohdalla toimimme.

Tutkimuksessa puhutaan nykyään usein tekstuaalisen ja realistisen suuntauksen väliin asetuvasta kontekstualisoivasta lukutavasta. Silloin kiinnitetään huomiota tasapuolisesti molempiin suuntiin ja ymmärretään, että teksti sisältää sekä toisiin teksteihin viittaavia intertekstuaalisia että tekstin ulkopuoliseen todellisuuteen viittaavia elementtejä. Tällöin luennassa korostuu kaunokir-

jallisen tekstin ja sen ulkopuolisen todellisuuden välinen dialogisuus. Mitä tulee erityisesti rikoskirjallisuuteen, sen yhteydessä realistiset elementit ja referentiaalisuus ulkoiseen todellisuuteen korostuvat jo genren vuoksi. Rikosromaanilta ja varsinkin poliisiromaanilta useimmat lukijat edellyttävät realismia ja uskottavuutta mitä tulee esitettyihin rikoksiin, niiden tapahtumapaikkoihin, rikosten uhreihin, rikosten tekijöihin ja rikostutkijoihin sekä rikostutkinnassa noudatettaviin menettelytapoihin. Matti Yrjänä Joensuun *Harjunpää-romaanissa* tällaiset seikat ovat keskeisessä asemassa. Tämän vuoksi on perusteltua lähteä siitä, että poliisin yhteiskuntavastuuseen kohdistuvassa organisaatiotutkimuksessa Joensuun teoksia voidaan käyttää empiirisenä materiaalina havainnollistamaan teoreettisissa keskustelussa esille nousevia teemoja.

2. POLIISIN YHTEISKUNTAVASTUUN IDEA JA REUNAEDOT

Timo Airaksinen jakaa yhteiskuntavastuun neljään vastuualueeseen. Näitä ovat tili-, kompetenssi-, sosiaali- ja hoitovastuu (Airaksinen, 1991). Tilivastuulla tarkoitetaan organisaation tiilivollisuutta esimerkiksi lain edessä. Kompetenssivastuulla tarkoitetaan organisaation asiantuntemuksen hallintaa ja kykyä hoitaa toimialansa mukaisia tehtäviä. Sosiaalinen vastuu on epäitsekästä ympäristön, luonnon, ihmisten ja muiden yhteisöjen huomioon ottamista. Hoitovastuulla tarkoitetaan organisaation vastuuta omasta henkilökunnastaan. Airaksisen määrittely soveltuu hyvin poliisin yhteiskuntavastuun tarkastelun lähtötasoksi. Airaksisen esille nostamat vastuut ovat tuttuja poliisille. Ainoastaan sosiaalisen vastuun jotkut ulottuvuudet voivat tuntua poliisityössä etäisiltä.

Poliisin vastuuta on käsitelty hallintotieteellisessä tutkimuksessa lähinnä poliisiorganisaation hallinnollis-legalistista asemaa ja poliisin valtuuksia ja velvollisuuksia koskevana kysymyksenä. Viime vuosikymmenien hallinnon uudistukset ovat laajontaneet hallintotieteellistä näkökulmaa analysoimaan myös poliisin palvelutehtävää yhteiskunnassa ja toiminnan tehokkuutta ja tuloksellisuutta. Filosofinen tarkastelu ja filosofisista lähtökohdista ponnistava politiikan tutkimus ovat puolestaan olleet kiinnostuneita poliisin vastuun moraalisisista ja eettisistä ulottuvuuksista osana

yhteiskuntien poliittis-hallinnollista järjestelmää. Tutkijoiden näkökulmat ovat yleensä olleet sidoksissa heidän tutkijataustoihinsa. Edes hallinnon tutkijat ja oikeustieteilijät harvemmin tekevät tutkimustyötä yhdessä.

Poliisi on kiistatta yhteiskunnan perusorganisaatioita, jonka legaalinen asema perustuu yhteiskunnan omaksumiin moraalisiin ja eettisiin sääntöihin. Silti tutkimusta, joka ottaisi huomioon sekä poliisin erityisen hallinnollis-legalistisen aseman, poliisiin liittyvät eettiset ja moraaliset imperatiivit ja tämän lisäksi näkisi poliisin laajana yhteiskunnallisia palveluja tuottavana organisaationa, jonka kustannustehokkuus ja palvelutaso ovat tärkeitä, ei Suomessa ole juuri tehty. Hallintotieteessä on laajemminkin vaikea löytää riittävän monipuolisia tutkimuksia, jotka yhdistäisivät monia lähestymistapoja. Esa Käyhkö on väitöskirjassaan (Käyhkö, 2002) pyrkinyt tällaiseen laajalaiseen, poliisin yhteiskuntavastuun eri puolia kattavaan tarkasteluun ja määrittelyyn, mutta hänenkin näkökulmansa painottuu hallinnollis-legalistiseen pohdiskeluun tosin modernissa muodossa, jossa poliisityön ruohonjuuritasolla toteutuva vastuu jää tulostavoitteiden ja strategioiden varjoon. Käyhkö korostaa poliisin professionaalista vastuuta ja poliisin vastuuketjun toimivuuden merkitystä.

Esittämässään kansainvälisessä vertailussa ja katsauksessaan vastuun filosofisiin alkupeistä Käyhkö kuitenkin jonkin verran laajentaa tarkasteluaan. Hän mm. siteeraa englantilaista poliisitutkimusta (Day ja Klein, 1987, 105-106), jonka mukaan Britanniassa poliisipäällikkö palvelee viittä herraa. Ensimmäinen (1) on rikoslaki, jota hän valanvannoneena kannattaa ja saattaa voimaan puolueettomasti. Toinen (2) on hänen poliisivaltuutuksensa. Kolmas (3) on ne miehet ja naiset, joita hän komentaa ja johtaa ja joiden intressit eivät aina satu yhteen hänen oman asemansa kanssa, esimerkiksi taloudellisissa asioissa. Neljäs (4) herra on hänen poliisialueellaan olevat ihmiset, jotka pyytävät häneltä turvallisuutta ja rauhaa. Viides (5) herra ja tärkein on hänen omatuntunsa (Käyhkö, 2002, 64).

Käyhkön esille nostama viiden herran luettelo on kiintoisa. Se osoittaa, että poliisin vastuu ja poliisihallinnon perusteet ovat maasta toiseen varsin samanlaisia. Tässä mielessä poliisihallinto on hyvin kansainvälistä. Poliisin toimintatavat eivät pääosin riipu anglosaksisen ja mannereurooppalaisen oikeusjärjestelmän eroista. Poliiti-

tisen järjestelmän erityispiirteillä on sen sijaan vaikutusta siihen miten neljäs herra (poliisipiirin asukkaat) voivat vaikuttaa poliisin työhön. Paikallisvaaleilla valittu sheriffi on erilaisessa asemassa kuin valtion virassa toimiva paikallispoliisi. Luettelo kertoo myös miten poliisi todella ohjautuu useasta suunnasta. Poliisin ulkoinen ohjaus perustuu ministeriön harjoittamaan poliittiseen ja hallinnolliseen ohjaukseen ja sisäinen ohjaus poliisin omaan johtamisjärjestelmään sekä poliisin työssä tiedostettuihin arvoihin ja käytäntöihin. Uhkana on, että ulkoinen ja sisäinen ohjaus eriytyvät liiaksi toisistaan.

Poliisin vastuuta koskevassa kokoavassa tarkastelussa Käyhkö nostaa esille seuraavat seitsemän omaa tutkimustaan suuntaavaa seikkaa. Ensimmäinen havainto on poliisin hierarkkisen organisaation toimivuuteen ja käyttökelpoisuuteen liittyvät näkökohdat. Toiseksi hän korostaa poliisin ammattiroolin merkitystä. Kolmanneksi hän sitoo poliisin roolin yhteiskunnan muutoksiin ja toteaa, ettei poliisin rooli ole muuttumaton. Neljänneksi hän korostaa poliisin toimintakäytäntöjen ratkaisevaa merkitystä poliisin roolin määrittymisessä, jolloin tehtävien sisäänrakennetut tärkeysjärjestykset ovat avainasemassa. Viidenneksi Käyhkö viittaa poliisialan kansainväliseen kehitykseen, jossa hänen mukaansa korostuu poliisitoimen uudelleen käsitteellistäminen palveluna. Kuudenneksi Käyhkö korostaa suomalaisen poliisihallinnon osalta poliisiorganisaation yhtenäisyyden arvostamista jatkuvuutta edustavana ominaispiirteenä. Seitsemänneksi Käyhkökin nostaa esille poliisin omantunnon merkityksen pitkän aikavälin kehityksen suuntaajana. Hän käyttää tosin termiä poliisin itsensä sisäistämät arvot, joista hänen mukaansa merkityksellisin on kansalaisten odotusten kunnioittaminen (Käyhkö, 2002, 85-86).

Edellä kuvattu tarkastelu vahvistaa oletustamme, jonka mukaan poliisin vastuun taustalta löytyy hyvin eritasoisia tekijöitä. Joukossa on kansainvälisiä vaikutteita ja koko yhteiskunnan tasolla noudatettavia oikeusvaltion ja hyvän hallinnon periaatteita (kohdat 3 ja 5, poliisin suhde yhteiskunnan muutoksiin ja kansainvälisiin vaikutteisiin). Muut kohdat liittyvät ensisijaisesti poliisihallinnon sisäiseen organisointiin ja toimintatapoihin. Erityisen kiintoisia ovat kohdat 4 (poliisin sisäiset toimintakäytännöt ja tärkeysjärjestykset), 6 (poliisihallinnon yhtenäisyyden arvostaminen) sekä 7 (poliisin sisäistämät arvot).

Vaikka poliisihallinto on osana hallintokoneistoa kotimaisen ja kansainvälisen hallinnon muutoksen vaikutuspiirissä, sillä näyttää olevan legitiimiä tarvetta professionaaliseen ja eettiseen autonomiaan. Tämä autonomia on pohjana itsenäiselle poliisikulttuurille ja sen piirissä sisäistetyille arvoille. Käyhkön mukaan itsenäinen poliisikulttuuri ja poliisiin yhtenäisyyden arvostaminen ovat Suomen poliisihallinnolle ominaisia piirteitä. Hän korostaa poliisin autonomiaa professionaalisen vastuun elementtinä ja perustavanlaatuisena poliisitoimen luonteeseen kuuluvana ominaisuutena, jolla on merkitystä poliisin strategioiden ja poliisikäytäntöjen yhdistämisessä. Käyhkön mukaan näyttää varsin ilmeiseltä, että poliisiin yhteisiä strategioita ei kyetä asettamaan poliittisella tasolla siinä merkityksessä, että ne pohjautuisivat riittävästi käytännön vaatimuksiin (Käyhkö, 2002, 286). Tässä artikkelissa tartutaan tähän havaintoon siten, että sisäasiainministeriön viimeisimmät poliisihallintoa suuntaavat strategia-asiakirjat nostetaan ikään kuin Matti Yrjänä Joensuun poliisin arkityötä ja sen ongelmia kuvaavien havaintojen taustaksi.

Suomessakin poliisihallinnon henkilöstön määrä kohoaa noin 10.000:een. Kysymyksessä on siis suuri hallinnonhaara. Suomessa poliisihallinto on osa valtionhallintoa. Se ei ole suorassa kosketuksessa kunnallispolitiikkaan. Poliisin henkilöstö on organisoitu keskitetysti ja hierarkkisesti sisäministeriön alaisuuteen. Poliisihallinto koostuu sadoista organisaatioyksiköistä ja noudattaa byrokraattisen johtamisen ja ohjauksen parhaita perinteitä. Toisaalta myös Suomen poliisihallinnosta voidaan osoittaa joukko poliisilaitoksia, jotka ovat poliisin perusyksiköitä. On selvää, että näiden organisointiperiaatteiden seurauksena olemme tekemisissä eri tasoilla toteutuvan vastuun erilaisten ilmenemismuotojen kanssa.

Organisaatioteorioiden pohjalta voidaan eritellä neljä vastuun muotoa: korporatiivinen vastuu, hierarkkinen vastuu, kollektiivinen vastuu ja yksilöllinen vastuu (Käyhkö, 2002, 123-133). Nyt käsillä olevassa tarkastelussa voimme pelkistää kiinnostuksemme kohteen yksilön ja organisaation vastuun (joka koostuu mm. hierarkkisesta, korporatiivisesta ja kollektiivisesta vastuusta) väliseksi jännitteeksi. Poliisin työtä tekevä rivipoliisi (poliisihallinnon sisäisissä papereissa puhutaan usein kenttäpoliisista ja kenttätöystä) joutuu kantamaan aina merkittävästi yksilöllistä vastuuta. Poliisihallinto syvästi hierarkkina ja vahvana pro-

fessiona toimii toki etukäteen määrättyjen sääntöjen mukaan, mutta kaikkiin tilanteisiin ei voi varautua ja yksilöllinen kokemus ja harkinta täydentävät silloin sääntöjä.

Voidaan kysyä onko poliisi ensisijaisesti poliisin työtä tekeviä ajattelevia yksilöitä, korporatiivinen ja professionaalinen yhteisö vai neutraalin byrokraatian traditioita noudattava, mm. hierarkian varaan rakennettu koneisto. Tiettyyn rajaan saakka se on kaikkia näitä. Poliisin yhteiskuntavastuun määrittelyn ja toteutumisen kannalta painotukset näiden vaihtoehtojen välillä ovat kuitenkin tärkeitä. Tässä suhteessa Käyhkö on oikeassa nostaessaan poliisin hierarkkisen organisaation pohdinnan kohteeksi. Painotuksiin vaikuttavat yhteiskunnan ja rikollisuuden kehitys ja toisaalta kansalaisten tarpeet ja toivomukset, ns. turvallisuustarpeet. Yhteiskunnan kehitys ja siihen kohdistetut odotukset ja toivomukset ovat poliittisen toiminnan taustavoimia. Pitkälle kehittyneessä yhteiskunnassa kuten pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa on kuitenkin yhä vaikeampaa nähdä yksiselitteisiä yhteiskunnallisia muutostrendejä, ja vielä vähemmän yksimielisiä yhteiskunnallisia tavoitteita. Myös poliisi joutuu ristiriitaisten odotusten ristituleen. Se on osa yhteiskuntaa ja asemansa vuoksi yhteiskunnan eräänä perusorganisaationa poliisi heijastaa yhteiskunnan kehitystasoa ja voi monin tavoin vaikuttaa yhteiskunnalliseen kehitykseen. Tämän ajattelutavan mukaan hyvinvointivaltion poliisi ei voisi olla puolisolitaalisesti organisoitu, erillinen saareke yhteiskunnassa, vaan erottamaton osa yhteiskunnan kehitystasoa ja toimintaa.

Pollitt ja Bouckaert (Pollitt ja Bouckaert, 2004) osoittavat neljä nykypäivän hyvinvointiyhteiskuntaa organisoivaa voimaa: hierarkian, markkinat, verkostot ja yhteistyön. Hyvinvointivaltion poliisi joutuu kaikkien näiden neljän ohjausvoiman kanssa tekemisiin, vaikka poliisihallinto on perinteisesti toiminut olosuhteissa, joissa lähinnä hierarkialla oli merkitystä. Neutraali byrokraatia ja oikeusvaltion kehityskaari ovat olleet osa perustan luomista pohjoismaiselle hyvinvointivaltiolle. Tärkeää on havaita myös, että neutraalin byrokraatian toimivuus ja hyvä taso ovat olleet edellytyksiä myös talouselämän kehitykselle mm. korruption kitkemiseksi. 1900-luvun lopulta alkaen tämä ei enää ole riittänyt. Poliisihallinto on kaikissa kehittyneissä maissa nähnyt ympärillään tapahtuvan kehitystä, jossa markkinat, verkostot ja monikeskinen yhteistyö ovat muokanneet uudelleen

yhteiskunnan rakenteita ja toimintamuotoja. Poliisihallinnot ovat pyrkineet vastaamaan kehitykseen kirjoittamalla strategioita ja omaksumalla mm. tulosjohtamismalleja ja joustavampia palkkausjärjestelmiä, jotka merkitsevät hajautetumpaa päätösvaltaa ja tehokkaampia toimintatapoja. Poliisin yhteiskunnallisen vastuun toteutumisen kannalta ratkaisevaa kuitenkin on, toteutuvatko uudet ajatukset vain hierarkian korkeilla portailla vai onko niillä vaikutusta myös yksilötasolla ja ruohonjuuritason poliisityössä. Vyöryttämällä sisäasianministeriön strategia-asiakirjan ylhäältä alaspäin kohtaamaan Joensuun kuvaamien poliisien kokemukset ja ajatukset voimme pohtia näiden kahden todellisuuden kohtaamista. Näin syntyy jännite poliisijohdon strategioiden ja Joensuun kuvaaman poliisityön todellisuuden välille.

Strategiat ovat modernin hallinnon keskeisiä suunnitteluasiakirjoja. Toimintapolitiikan eli strategian avulla organisaation johto pyrkii vaikuttamaan organisaation tuloksiin ja niiden toteutumiseen johtamalla organisaation suhdetta sen ympäristöön. Suomessa Hannu Leskinen on tutkinut strategioiden implementaatio-ongelmia eli seikkoja, jotka vaikuttavat strategioiden toimeenpanon onnistumiseen ja epäonnistumiseen (Leskinen, 2000). Hänen mukaan keskeisiä toimeenpanon onnistumista selittäviä tekijöitä ovat:

- toimintapolitiikan laatimisvaiheen ratkaisujen vaikutus menestykseen eli lähinnä strategian konkreettisuus,
- toimintapolitiikan tukitoimet eli missä määrin ja kuinka taitavasti toimeenpanoa tuetaan,
- toimintapolitiikan luonne, jossa sen hyväksyttävyyden toiminnan suorittajien ja kohteiden keskuudessa on avainasemassa,
- koordinaatio ja sen merkitys toimeenpanossa, ja
- toimeenpanijoiden ominaisuudet (kyky ja halu toimia strategioiden mukaisesti).

Leskisen luettelo on haastava minkä tahansa hallinnonalan strategian kohdalla. Poliisihallinnon strategioiden toimeenpanon ongelmat ilmenevät sekä poliisihallinnon sisällä että sen ulkoisissa suhteissa. Ensin mainitulla alueella poliisihallinto on periaatteessa vahva sisäisen kiinteytensä ansiosta. Hypoteettisesti voidaan olettaa, että mahdolliset ongelmat ilmenevät ensisijai-

sesti ulkoisissa suhteissa, koska poliisihallinto on suhteellisen suljettu oma organisaatiosfääriinsä.

Matti Vanhasen hallituksen hallitusohjelmassa edellytetään laajan hallinnonalojen rajat ylittävän sisäisen turvallisuuden ohjelman laatimista. Hallitusohjelman mukaan sisäisen turvallisuuden ohjelma toteuttaa hallituksen linjausta kehittää toimintaa lisäämällä poikkihallinnollista lähestymistapaa laajojen ja monimutkaisten kokonaisuuksien hallinnoimiseksi. Ohjelmatyö on ollut varsin massiivista, siihen on osallistunut yli sata eri alojen asiantuntijaa. Siinä on pyritty hyödyntämään tutkimustietoa ja työtä ovat johtaneet alan ja sen yhteistyökumppaneiden johtavat virkamiehet. Näin syntynyt sisäisen turvallisuuden ohjelma-asiakirja Arjen turvaa (SM 44/2004) on lajissaan aluevaltaus ja kiistatta tärkeä virstanpylväs poliisihallinnon nykyisten ja tulevien vastuiden kannalta. Asiakirja kertoo myös strategioiden toteuttamisen ongelmista.

Asiakirjassa todetaan ennalta estävän työn keskeisyys rikosten ja häiriöiden ennalta estämiseksi. Ongelmat nousevat esille, kun kyseistä kaikkein keskeisimmäksi nähtyä strategista linjasta pyritään operationalisoimaan toimenpiteiden ja toimenpiteitä ohjaavien indikaattorien avulla. Toimenpiteet jäävät tältä osin abstrakteiksi. Ne ovat selvästi yleisluontoisempia kuin varsinaiset väkivaltarikosten vähentämiseen tähtäävät toimenpiteet. Oikeastaan ainoastaan kattavan sosiaalipäivystyksen luominen koko maahan voidaan nähdä konkreettiseksi rikollisuutta ennalta estäväksi toimenpiteeksi, joka muuttaisi nykyoloja. Toimenpiteet, jotka liittyvät ennalta estävän toiminnan organisaatoratkaisuihin, kuten valtion ja kuntien välisen yhteistyön tehostamisen organisaatoratkaisut, lähes sivuutetaan (SM 44/2004, 6). Ohjelman laatijat uskovat verkostomaisen yhteistyön ratkaisevan hallinnonalojen ja hallinnontasojen väliset yhteistyöongelmat, vaikka suomalaisen hallinnon sektoroituminen ja tästä johtuvat yhteistyöongelmat ovat tiedossa. Ennalta estävän työn edellyttämä yhteistyö mm. sosiaalialan kanssa on itsenäisyyttään korostavalle poliisihallinnolle poliisille vaikea haaste. Toisaalta aikaisempi asiantila, jossa ympärivuorokautinen sosiaalialan päivystys on ollut harvinaisuus, kertoo asennoitumisongelmista myös mm. sosiaalialan piirissä. Kun molemmat hallinnonhaarat ovat ympärivuorokautisesti ruohonjuuritason vastuussa, yhteistyön edellytykset paranevat.

Rikosten ennalta ehkäisevän työn avainsana

on syrjäytymisen vähentäminen. Ohjelma-asiakirjan toteutumisen seurannan pohjaksi esitetyt indikaattorit kertovat toimenpiteiden vaativuudesta. Miten todella vaikuttaa nuorisotyöttömyyteen, toimeentulotuen saajien määrän kasvuun, päihdeongelmaisten lisääntymiseen ja huostaan otettujen lasten määrään? Strategiset linjaukset ovat tältä osin toki tärkeä edistysaskel, mutta strategioiden ja toimeenpanon väliin jäävän kausaaliyhteyden hataruus on silmiin pistävä ja estää todennäköisesti merkittävien tulosten synnyn. Vai onko kysymys siitä, että poliisihallinto ei halua liian yksityiskohtaisesti puuttua sosiaalhallinnon asioihin tai sosiaalhallinto poliisin työhön? Luultavasti kyse on kuitenkin jälleen kerran hallinnonalojen puuttuvasta yhteistyön traditiosta. Vaikka yhteistyöhalua löytyykin, ei yhteistyötä ole totuttu organisoimaan. Yksin päihdeongelmien vaikutusten hallitsemiseksi tarvittaisiin huomattavasti määrätietoisempia toimenpiteitä ja hyvää yhteistyötä viranomaisten kesken.

Poliisin näkökulmasta syrjäytymiseen liittyvät yhteiskunnan mekanismit ja niihin vaikuttaminen ovat ensiarvoisia, sillä poliisi näkee työsään hallitsemattoman syrjäytymisen ikävimmät seuraukset. Syrjäytyminen on niin merkittävä tekijä poliisin työssä, että voidaan väittää sen pitkälti ratkaisevan poliisityön luonteen kehityksen ainakin asutuskeskuksissa. Tulevaisuuden kuva, jossa poliisi pääosin työskentelee yhteiskunnasta syrjäytyneen ehkä kymmenesosan kanssa, luo uhkakuvia ja heikentää todennäköisesti myös poliisin omaa arvostusta. Toisaalta, jos syrjäytymiseen halutaan todella puuttua, poliisilla on ensikäden tietoa siitä, mitä "kentällä" todella tapahtuu.

Voimme siis nähdä tutkimuksellisen ja myös käytännöllisen jännitteen valtioneuvoston strategioiden linjausten ja kansalaisten yksilötason elämäntilanteen kehityksen välillä. Voidaanko näitä käsitellä yhdessä? Poliitiikan tutkimus ja hallintotiede ovat kiinnostuneita hallintokoneiston piirissä tapahtuvasta strategisesta suunnittelusta ja siihen yleensä liittyvistä implementaatio-ongelmista. Sisäisen turvallisuuden ohjelma Arjen turvaa on kunnianhimoinen ja suurella vaivalla aikaan saatu ohjelma-asiakirja, mutta siinäkin jännite makrotason ja yksilötason välillä nousee hakematta esille. Varmaankaan tällä kertaa ei ole kyse tekijöiden liiasta kiireestä tai ammattiaidon puutteesta, vaan tehtävän ongelmallisuudesta ja siitä, että meiltä puuttuu hallinnostamme aktiivi-

sen yhteistyön traditio strategisessa suunnittelussa ja näiden strategioiden toimeenpanossa.

Puolustusministeriön strategia vuoteen 2025 painiskelee samantapaisten taustojen ja ongelmien kanssa. Poliisilla ja puolustusvoimilla on myös organisaatiokulttuurisia siteitä yhteisen mieltäjärisen perinteen kautta (kts. tarkemmin Temmes, Hallinnon tutkimus 3/2005). Seuraavassa kaaviossa onkin käytetty sisäasiainministeriön sisäisen turvallisuuden ohjelman ohella pohjana kyseisen puolustusministeriön strategian keskeistä kaaviota, jossa on kysymys yhteiskunnallisesti elintärkeiden toimintojen turvaamisesta (Puolustusministeriön strategia 2025, 19). Samankaltaisuudet ko. strategioiden välillä on helppo havaita.

KANSAINVÄLINEN TASO:

Kansainvälinen terrorismi ja järjestäytyneet rikollisuus

- Liikakansoitus ja etniset kriisit
- Luonnonvarojen riittämättömyys ja siitä johdettu kiristynyt globaali kilpailu

YHTEISKUNNAN TASO:

- Terrorismi sekä järjestäytyneet ja muu vakava rikollisuus
- Väestön terveyden ja toimeentuloturvan vakavat häiriöt
- Väestöliikkeisiin liittyvät uhat
- Taloudellisen toimintakyvyn vakava häiriintyminen

YKSILÖN TASO:

- Syrjäytyminen
- Onnettomuudet
- Turvattomuus
- Väkivaltarikokset
- Kaatumiset
- Alkoholisismi
- Tupakointi

Kaavio 1: Kansainvälisen yhteisön, suomalaisen yhteiskunnan ja yksilön taso ulkoisen ja sisäisen turvallisuuden näkökulmasta (pohjana on

käytetty sisäisen turvallisuuden ohjelman yhteen-
vetoa ja kaaviota yhteiskuntaan kohdistuvista
laaja-alaisista uhista, puolustusministeriön stra-
tegia 2025 asiakirjassa, PM, 2006,19)

Kaaviosta ilmenee, miten kotimaiset uhat liit-
tyvät kansainvälisiin uhiin. Yksilötason uhat on
kartoitettu käyttäen hyväksi käytettävissä olevaa
tutkimus- ja tilastotietoa. Ilmeisesti ko. strategi-
oita laadittaessa ei ole tavoiteltu selkeää tavoite-
hierarkiaa yhteiskunnan tason yksilön tason
välillä. Joka tapauksessa nämä tasot eivät kes-
kustelee keskenään. Avoimeksi jää millä yhteis-
kuntatason keinoilla voidaan vaikuttaa yksilön
tason ongelmiin. Poliisityössä tämä tavoite-keino-
hierarkian aukko on ratkaiseva. Sen täyttämiseksi
poliisin kannattaisi pyrkiä hyvään yhteistyöhön
mm. sosiaalialan ja maahan muuttajista huoleh-
tivien muidenkin hallinnonhaarojen kanssa.

Pohjoismaiden ja Suomen yhteiskunnallisen
kehityksen tämän päivän muutostekijöinä paino-
tetaan kansainvälistymistä ja teknologian kehity-
tystä. Poliisin näkökulmasta nämä muutostekijät
nostavat uhkakuvina esille rikollisuuden kansain-
välistymisen ja terrorismin. Suomenkin poliisihal-
linnon strategioissa edellä mainitut ilmiöt saavat
merkittävästi huomiota (SM 44/2004).

Dekkareiden kirjoittajat ovat kuitenkin jo 1950-
ja 1960-luvuilta alkaen nostaneet kirjoissaan
esille toisenlaisen kulttuurisen kansainvälistymisen
vaikutukset rikollisuuteen. Esimerkiksi Ray-
mond Chandler, Mai Sjöwall ja Per Wahlöö
ja Patricia Cornwell ovat meille suomalaisille
sanansaattajia meidän edellämme kehityksessä
kulkevien yhteiskuntien kirouksista. Chandlerin
kuvausten 1950-luvun slummiutuvan Los Ange-
lesin polarisoituvasta rikkaiden ja kurjien yhteis-
kunnasta pitkälle edenneen urbanisoitumisen
olosuhteissa pitäisi pysähdyttää miettimään, onko
tämä edessä meilläkin. Sjöwall ja Wahlöö näki-
vät 1960- ja 1970-lukujen Ruotsin kansankotia
uhkaavana tekijänä poliisivaltion voimistumisen.
Voi vain kuvitella, mitä he olisivat ajatelleet
2000-luvun alun terrorismikeskustelusta, jonka
ansioista poliisivaltion uhka on paljon todelli-
sempi. Cornwell tuottaa tämän päivän amerikka-
laisen yhteiskunnan kuvaajana vielä synkempiä
uhkakuvia. Hänen hyvää tarkoittava poliisipäällik-
könsä Judy Hammer toimii poliittisesti ja taloudel-
lisesti korruptoituneessa yhteiskunnassa, jossa
poliisin on miltei epämahdotonta olla rehellinen ja
toimia sääntöjen mukaan. Yhtäläisyydet Alexan-
dra Marininan moskovalaisiin poliiseihin ja heidän

ongelmiinsa ovat ilmeiset. Erona on se, että Mari-
nina näkee kehityksen parempaan mahdollisena
(kts. Temmes, Hallinnon tutkimus 4/2005).

Poliisin yhteiskunnallinen vastuu suurten kau-
punkien yhtenäistyvässä kansainvälisessä kult-
tuurissa on kova haaste. Hallintotieteen piirissä
puhutaan metropolihallinnosta, joka toimintaym-
päristönä on olennaisesti vaativampi kuin perin-
teinen agraariyhteiskunta. Kaupunkiyhteisöjen
olosuhteiden koveneminen näkyy syrjäytymis-
enä, turvattuutena ja rikollisuutena, jonka
kaltaista raakua ja arvaamattomuutta ei ole
aikaisemmin koettu. Poliisihallintojen ja jopa
maanpuolustuksen strategiset analyysit ja suun-
nitelmat tuntevat nämä ilmiöt, mutta niiden estä-
minen tai edes hallinta ruohonjuuritasolla jäävät
abstraktioiksi. Mikä on toimiva yhteys suomalai-
sen yhteiskunnan uhkakuvien mm. lisääntyvän
alkoholismien aiheuttamien ongelmien ja yksilöta-
son syrjäytymisen välillä? Tiedämme, että päih-
teiden väärinkäyttö on kasvavassa määrin näiden
ongelmien taustalla. Silti hallitukset ja hallinnot
ovat olleet voimattomia.

Poliisityössä nämä ilmiöt eivät ole abstraktiota
vaan poliisityön arkipäivää. Maanpuolustuskin
näkee syrjäytymisen ja turvattuuden uhkana
yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaa-
miselle (YETT-toiminnat, Puolustusministeriön
strategia 2025, 2006). Poliisihallinto kirjaa yhteis-
kunnan ulkopuolelle ajautuvien määrän lisään-
tymisen aiheuttavan yhteiskunnallisia ongelmia
ja rikollisuutta (SM 44/2004, 5). Kyseiset stra-
tegiat eivät kuitenkaan analysoi pitemmälle ko.
trendien vääjäämättömyyttä osana suurten urba-
nisoituvien kaupunkien yhä vaikeammin hallitta-
vaa kehitystä. Dekkarikirjailijat ovat eri puolilla
pisimmälle kehittyntä maailmaa Yhdysvalloissa
ja Euroopassa jo vuosikymmeniä käsitelleet näitä
uhkakuvia. Heillä on näihin uhkakuviin elävä kos-
ketus, mutteivät hekään kykene ratkaisemaan
yhä räikeämmäksi käyviä ongelmia. Amerikka-
laisen kovaksi keitetyn dekkarin viesti onkin, että
taistelu slummiutuvien kaupunkien hallinnasta on
menetty.

Miksi nämä näkökulmat ovat juuri nyt ajankoh-
taisia meillä Suomessa? Vastaus löytyy men-
neillään olevasta yhteiskunnan murroksesta.
Kehittyneet maat ovat toisen maailmansodan jäl-
keen käyneet läpi useita radikaaleja muutoksia
yhteiskunnissaan. Sodan jälkeisen ajan sosiaali-
valtion esiinmarssin jälkeen, hyvinvointivaltiomalli
saavutti kulminaationsa läntisessä Euroopassa

ja Pohjoismaissa 1980-luvun loppuun mennessä. Pysähtyneen kehityksen laukaisi uudelleen liikkeelle ns. NPM (New Public Management) kehitys, joka toi privatisoinnin, markkinaistamisen sekä liikkeenjohdon keinovalikoiman hyvinvointiyhteiskuntien julkisille sektoreille. Muutos on ollut monessa maassa niin rajua muutosta kohti markkinoiden ohjausvaltaa, että yleensä syrjässä pysynyt poliisihallintokin on kokenut asemansa muuttuneen. Markku Koivusalon filosofiselta pohjalta esiin nostama uhkakuva paluusta vain markkinoiden toimintaa turvaavaan yövartijamaiseen poliisin toimenkuvaan on kiintoisa sovellutus poliisiin uudesta roolista (Koivusalo, 2006). Toisaalta Pollittin ja Bouckaertin Neo-Weberian State ei jätä poliisiakaan markkinoiden armoille vaan korostaa julkisten palvelujen eetoksen merkitystä (Pollitt ja Bouckaert, 2004, 99).

Oman lisänsä muutokseen tuo nopea sukupolven vaihdos, joka on menneillään eurooppalaisissa yhteiskunnissa. Sotien jälkeisen ajan suuret ikäluokat ovat siirtymässä syrjään ja tilalle nousevat aivan erilaisista lähtökohdista ponnistavat nuoret ikäluokat. Tämä koskee myös sekä poliisin omaa henkilöstöä että sen asiakkaita. Jos uudet kansainväliset käyttäytymismallit eivät ole juurtuneet ns. suuriin ikäluokkiin, ne voivat tehdä sen ennustamattomalla tavalla nuorten ikäluokien keskuudessa. Ehkä tästä sukupolvikulusta kertoo uutinen Tampereelta, jossa harkitaan klassisen musiikin käyttämistä karkottamaan nuorisopois häiritsemästä ostoskeskusten iltaista rauhaa. Idea on uutisen mukaan toiminut hyvin Britanniassa (Metro, 25.9.2006).

Kun tarkastelun kohteena on poliisin yhteiskuntavastuu, tuloksena ei voine olla yksimielisiä ja yksiselitteisiä vastauksia. Näin voimme perustellusti valita harkitusti normatiivisen näkökulman ja tarkastella poliisin vastuuta hyvinvointivaltion tulevaisuuden turvaamisessa. Normatiivisen tarkastelun pohjaksi voidaan asettaa Pollittin ja Bouckaertin Neo-Weberian State -malli, jossa on pyritty yhdistämään NPM-uudistusten julkisten palvelujen tehokkuutta ja kustannustietoisuutta edistävät piirteet julkisen hallinnon ja palvelujen erityispiirteisiin ja näistä johdettaviin julkisen hallinnon ja sen johtamisen omintakeisiin vaatimuksiin (Pollitt ja Bouckaert, 2004, 99-101).

Kokoavasti voimme todeta poliisihallinnon olevan oiva kohde sekä hallintokokonaisuuksia ja niiden strategioita ja toimeenpanoa koskevalle tarkastelulle että yksilötason tarkastelulle.

Hallintotiede joutuu lähtökohtaisesti tällaisessa tarkastelussa turvautumaan top-down -näkökulmaan, jossa koneiston kokonaisuuden toiminta ja tulokset ratkaisevat. Sosiologia on huomattavasti paremmin omillaan tarkastellessaan yksilöitä organisaation jäsenenä tai niiden toiminnan kohteina. Näin yksilötason tarkastelun kohteena ovat sekä poliisin sisäinen toiminta poliisilaitoksena että poliisin asiakkaiden näkökulma. Edellä esitetty poliisihallinnon strategioiden osin kriittinenkin tarkastelu pyrkii nostamaan esille, kuinka tärkeää strategioiden uskottavuuden kannalta on kyetä yhdistämään makro- ja yksilötasot.

Pelkästään poliisijohdon tuki strategioille tuskin riittää onnistuneen toimeenpanon tueksi. Poliisijohdon hyväksynnän ohella strategioilla tulisi olla ns. ruohonjuuritason poliisityötä tekevien poliisien tuki, sillä he ovat perillä ns. katutodellisuudesta. Lisäksi tarvittaneen poliisinkin piirissä yhteistyöhön liittyvien asenteiden muutosta sekä johdossa että suorittavalla tasolla, jotta mm. yhteistyö sosiaalialan kollegojen kanssa onnistuisi nykyistä paremmin.

Seuraavaksi siirrytään pohtimaan missä määrin rikoskirjallisuuteemme klassikko, Matti Yrjänä Joensuu on ollut kiinnostunut poliisin vastuusta ja miten hän on onnistunut sitä erittelemään. Joensuulla on käsityksemme mukaan hyvät mahdollisuudet valaista ongelmaamme. Hän on ensiksikin käsitellyt suomalaisen poliisihallinnon kehityskaarta hyvin pitkältä ajalta (1970-luvulta nykypäivään). Hänen viimeisin teoksensa Harjunpää ja pahan pappi on luonteeltaan hyvin urbaaninen teos, liikutaanhan siinä metrotunneleissa ja sellaisissa manipuloivissa yhteisöissä, jotka hakevat uhrinsa yksinäisten ja syrjäytyneiden piiristä. Hän on teoksissaan nähnyt paljon vaivaa pyrkiessään yhdistämään yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset poliisin arkielämään sekä työpaikalla että kotona. Hänen otteensa ja kykynsä ymmärtää poliisilaitostasolla poliisin työn todellisuutta on ainutkertaista ainakin näin pitkän aikavälin analyysinä. Toisaalta hän ilmeisesti tietoisesti välttää makrotason pohdiskelua. Joensuu ei lähde Sjöwallin ja Wahlöön tai Mankellin tavoin pohtimaan poliisin roolia yhteiskunnallisena tai poliittisena vaikuttajana. Jopa median rooli on hämmästyttävän vähäinen Joensuun kuvauksissa lukuun ottamatta Harjunpää ja pahan pappi -teosta, joka onkin ilmeisesti Joensuu avaus uuden aikakauden poliisitodellisuuteen. Tulevaisuuden ennustajana Joensuu pyrkii pysyttelemään taka-alalla.

Hän sisällyttää teoksiinsa heikkoja ja joskus vahvempiakin signaaleja muutoksesta. Selvimmin signaalit löytyvät teosten aihevalinnoista ja niistä rikoksista ja rikosten tekijätyypeistä, joista hän kirjoittaa. Pyromaani, ahdistelija, naisten huijaaja, maaninen kiusantekijä tai syrjäytyneiden nuorten itsekkin syrjäytynyt manipuloiija eivät ole tyyppillisiä dekkareissa kuvattuja rikollisia, mutta näiden rikostarinoiden kautta Joensuu pääsee käsiksi yhteiskunnan ja rikollisuuden muutokseen.

3. JOENSUUN NÄKÖKULMA POLIISIN YHTEISKUNTAVASTUUSEEN

Matti Yrjänä Joensuun Harjunpää-sarjan romaanien voidaan yleisellä tasolla sanoa sijoittuvan saumattomasti siihen suomalaisen kaunokirjallisuuden suureen linjaan, jossa perustendenssinä on kuvata yhteiskuntaa ja yhteiskunnallista kehitystä yksilöllisen kokemuksen kautta. On kyse kehitysksoon, kovaan työntekoon ja valistukseen perustuvasta nykysuomalaisten suuresta kertomuksesta kuten kirjallisuudentutkimuksessa tätä linjaa tavataan kutsua (esim. Eskola 1990, Jokinen 1989). Siihen Joensuun romaanit rikoskirjallisuuden lajityypin edustajana selvästi asettuvat.

Tänä päivänä sosiologiasta on sanottu, että se on yhteiskunnan nimeämistä. Ajatellaan siis, että yhteiskunta ei ole olemassa minään erillisenä abstraktiona vaan vasta sen myötä, että joku tekee työtä sen esiin kutsumiseksi. Seikkaan on aatehistorioitsija ja sosiologi Pierre Rosanvallon kiinnittänyt huomiota tutkimuksissaan ranskalaisuuden representaatioista (Rosanvallon 1998). Hänelle representaatiot ovat esittämisen rinnalla samanaikaisesti tuottamista. Representaatiot eivät vain kuvaa jotain jo olemassa olevaa vaan niiden myötä luodaan eli tuotetaan se ilmiökenttä, jota tutkitaan. Serge Moscovici (Moscovici 1984) on puolestaan puhunut yhteiskunnallisista ilmiöistä sosiaalisina representaatioina: nimeämisen myötä ilmiöitä voidaan kuvailla ja määrittellä, ne tulevat erillisiksi muista ilmiöistä juuri piirteidensä avulla ja sen jälkeen ne konventionalisoituvat eli vakiintuvat. Sosiologinen yhteiskunnan käsite on myös paradoksaalinen, koska toisaalta yhteiskuntatiedettä on vaikea kuvitella ilman yhteiskunnan käsitettä ja sen tutkimista, mutta toisaalta yhteiskuntaa ei voida tutkia ulkopuolelta käsin vaan tutkija on aina sen sisällä

ja itse osa omaa kuvaustaan (ks. esim. Alapuro 2006, Jokinen 2006).

Matti Yrjänä Joensuun Harjunpää-romaanit ovat yhdeltä olennaiselta osaltaan suomalaisen poliisikulttuurin representaatiota. Niissä kuvailaan hyvin laajasti poliisin toimintaan liittyviä piirteitä poliisin työtaoista alkaen aina erilaisiin henkilötyyppeihin ja hallinto- ja organisaatiokäytännöihin asti. Romaanit representoivat poliisin keskuudessa vallitsevia arvostuksia ja asenteita sekä käytännöllistä suhdetta työhön. Niistä voidaan myös sanoa, että ne tuottavat poliisikulttuuria, sillä omalla tavallaan ne kutsuvat esille poliisikulttuurin piirteitä, joiden olemassa olemisen perustuu siihen, että kirjallisuus ne meille näyttää.

Representaatioiden kulttuuria tuottavasta aspektista konkreettisia esimerkkejä voidaan löytää jopa viihteen maailmasta. Televisiossa aikanaan yksi suosituimmista kotimaisista sarjaohjelmista oli Tankki täyteen, joka kuvasi uuden valtavyölyän vuoksi syrjään joutunutta huoltoasemaa ja sen liepeillä pyörivää sekalaista ihmisjoukkoa, yhtenä heistä konstaapeli Reinikaista.

Tenho Saurénin näyttelemästä Reinikaisesta tuli lopulta yksi kaikkien aikojen suosituimmista televisiohahmoista joviaaleine, aina rauhallisine ja pikkuasioihin takertumattomine asenteineen. Kiintoisaa tässä on, että vasta sen jälkeen, kun kyseinen tv-sarja oli pyörinyt jo hyvän aikaa, myös todellisesta elämästä eli poliisin ammattikunnan sisältä alettiin löytää omia Reinikaisia. Fiktiossa jo suureen suosioon noussut lähipoliisin tyyppi projisoitiin myös ammattikunnan sisälle. Reinikaishahmoja epäilemättä oli aina ollut olemassa, mutta vasta kun hahmo fiktiivisessä representaatioissa nimettiin, se samalla kutsuttiin esiin ja se todellistui.

Lähipoliisi Reinikainen on yksi niistä poliisin ammattiorientaatiota kuvaavista ideaalityyppeistä positioista, joihin Timo Korander (Korander 2004) päätyy poliisikulttuuria tarkastelevassa artikkelissaan. Rauhallisen ja empaattisen Reinikaistyyppin vastakohtaksi Korander nostaa virtahanskan, joka on voimakkaan toiminnallisesti orientoitunut. Kaksi muuta ammattiorientaatiota ovat uraputkeen suuntautuneet professionaalit, ja heidän vastakohtanaan puolestaan ovat kynnistyneet, työtä välttelevät ja virka-aikaa tarkkailevat lyijytaskut. Tyytit ovat tietenkin kärjistyksiä. Käytännössä poliisikulttuuriin ja hyvän poliisin ammattikuvaan Koranderin (Korander 2004, 20)

mukaan kuuluu piirteitä kaikista ammattiposi-
oista. Yksittäiseltä poliisilta edellytetään kykyä ja
taitoa toimia dynaamisesti tilanteen mukaan ja
orientoitua jokaiseen tehtävään juuri sen edellyt-
tämällä tavalla.

Korander rakentaa artikkelissaan 12-kohtaisen
luettelon poliisikulttuuriin sisältyvistä piirteistä. Ne
ovat kutsumus, eristyneisyys, solidaarisuus, epä-
ileväisyys, kyynisyys, toimintahakuisuus, mas-
kuliinisuus, konservatiivisuus, pragmaattisuus,
hierarkisuus, legalistisuus ja sitoutuneisuus
(Korander 2004, 19). Jokaista piirrettä voi yksit-
täisessä poliisissa mutta myös useammasta
poliisista koostuvassa organisaatiossa tutkin-
tajaoksesta aina kokonaiseen poliisilaitokseen
saakka esiintyä liian paljon, sopivasti tai liian
vähän. Vain ihannetapauksessa yksittäisessä
poliisissa voisi kuvitella esiintyvän jokaista piir-
rettä juuri sopivasti. Käytännössä sekä poliisit
yksilöinä että poliisikulttuuri muodostuvat eri piir-
teiden monimutkaisesta kombinaatiosta.

Poliisikulttuuri on myös kollektiivinen luomus
eli voidaan olettaa, että eri poliisilaitoksilla vallit-
see joiltakin osin aina omanlaisensa henki. Se
määrittelee, millaisella painotuksella poliisikult-
tuurin piirteet kullakin laitoksella nousevat esille,
samoin se näkyy käytännön toimintatavoissa ja
esimerkiksi asioihin puuttumisen kynnyksenä.
Tiettyyn poliisilaitokseen työhön tulevan nuoren
konstaapelin on pärjätäkseen välttämätöntä joko
sisäistää tai ainakin pyrkiä suurin piirtein nou-
dattamaan niitä käytäntöjä ja menettelytapoja,
jotka juuri sillä laitoksella ovat olemassa. Kyse
ei yleensä ole mistään kirjoitetuista säännöistä
vaan siitä, että tietyt asiat on tapana tehdä tietyllä
tavalla. Tämä ei tietystikään kosketa pelkästään
poliisia vaan on työyhteisöjen toimintakulttuu-
reissa yleinen piirre ammattialasta riippumatta.
Poliisikulttuurin piirteet eivät ole muuttumatto-
mia ja irrallisia vaan kiinteästi toisiaan tukevia ja
rakentavia (Korander 2004, 18).

Poliisikulttuurin tarkastelu antaa avaimen poliis-
in yhteiskuntavastuun kysymyksiin. Kulttuuriset
piirteet ovat asioita, joiden välityksellä yhteiskun-
tavastuuta voidaan operationaalistaa. Vastuu on
hyvin laaja ja moniulotteinen asia, jota voidaan
katsoa monesta eri näkökulmasta, esimerkiksi
koko yhteiskunnan, yleisön, tietyn poliisilaitok-
sen sekä yksittäisen poliisin kannalta. Yhteis-
kunnan näkökulmasta vastuun toteutuminen voi
merkitä asetettujen tulostavoitteiden toteutumista
ja annetussa budjetissa pysymistä. Yleisö kokee

vastuun toteutumisen kenties hyvinkin konk-
reettisella tavalla, esimerkiksi niin, että juopot
korjataan kadulta nopeasti putkaan tai että liiken-
teessä kirjoitetaan ylinopeussakkoja ja rattijuop-
poutta valvotaan tehokkaasti. Yksittäinen poliisi
saattaa pelata vastuuta uransa alussa itselleen
asettamiinsa tavoitteisiin ja mahdolliseen kutsu-
mukseensa sekä sen toteutumiseen.

Matti Yrjänä Joensuun Harjunpää-romaaneissa
poliisin yhteiskuntavastuuta koskevat pohdinnat
toteutuvat poliisikulttuurin piirteitä esille tuomalla.
Sen ohella Joensuu laittaa päähenkilönsä Timo
Harjunpään refleктоimaan omaa ammattiaan,
mikä on romaanien antaman kokonaiskuvan kan-
nalta keskeistä. Joensuun romaanien yksi eri-
tyinen piirre, joka erottaa sen kaikista muista
poliisiromaaneista, on poliisin kuvaaminen suu-
rena kollektiivina. Esimerkiksi teoksessa Harjun-
pää ja rakkauden nälkä mainitaan nimeltä 36
poliisia. Näin menetellessään Joensuu kuvaa
poliisilaitosta suurena sosiaalisena yhteisönä,
jossa jokainen hoitaa työnjaon mukaisesti omia
tehtäviään. Yksittäinen tutkija on osa koneistoa,
jonka pyöriminen edellyttää jokaisen rattaan
mukana olemista (Ruuhonen 2005, 376). Tämän
seikan korostamisella Joensuu viittaa siihen, että
poliisin yhteiskuntavastuun toteutumisessa ei ole
olennaista pelkästään yksilöllinen suoriutuminen
vaan se, miten hyvin tai huonosti koko instituut-
tio selviää. Samoin Joensuu alleviivaa sitä, että
poliisikulttuuri ei ole yhtenäinen vaan moniainek-
sinen ja sisäisesti jopa ristiriitainen. Tällaisen piir-
teen esille nostaminen on rikoskirjallisuudessa
poikkeuksellista, mutta poliisilaitosta sisältä päin
tuntevaa ja hallinnon ja organisaation tutkimuk-
sen kysymyksiin perehtynyttä havainto ei yllätä;
pikemminkin huomiota kiinnittää Joensuun tässä
osoittama suuri tarkkanäköisyys.

Joensuun Harjunpää-romaaneista voidaan
pimia runsaasti esimerkkejä poliisikulttuurin piir-
teitä. Kutsumuspoliiseja Joensuu ei juuri kuvaa,
sen sijaan löytyy hahmoja, joilta kutsumus puut-
tuu ja joilla ei ole työmotivaatiota. Jyrkimpänä
esimerkinä tästä on Harjunpää ja poliisin poika
-teoksessa esiintyvä järjestyspoliisin vanhempi
konstaapeli Nils Bergman. Eristyneisyys tulee
esille sellaisissa romaanien henkilöissä, joiden
työura sen vuoksi katkeaa. Esimerkkejä ovat
Harjunpää ja rakkauden lait -romaanissa Har-
junpään ja Onerva Nykäsen työtoveriksi tuleva
alkoholisoitunut ja itsemurhaan ajautuva Bingo,
samoin Harjunpää ja rakkauden nälkä -teoksen

sivujuonessa mainittu Osmo Salonen.

Solidaarisuus nousee esille Harjunpää ja heimolaiset -teoksessa, jossa Harjunpää joutuu tasapainoilemaan miespuolisten, shovinistisesti käyttäytyvien kollegoidensa ja lähimmän työtoverinsa ja ystävänsä Onerva Nykäsen välissä. Samassa teoksessa tulevat esille myös epäileväisyys ja Harjunpään kollegoiden rasistisuus. Viimeksi mainittu piirre ei teoksessa kuitenkaan olisi niin hallitseva, ellei romaanin kerrontatekniikka nostaisi sitä toiseen potenssiin. Harjunpään kollegat Kandolin ja Kauranen eivät tuona aikana (romaanin ilmestyi vuonna 1984) ole edustaneet erityisen paljon rasistisempaa ajattelua kuin poliisit tai suomalainen väestö keskimäärin. Romaanin lukija kokee asian hyvin voimakkaasti, koska romaani on kerrottu niin, että lukija tietää kaiken aikaa enemmän ja asioiden todellisen laidan toisin kuin romaanihenkilöt. Se saa näiden toiminnan näyttämään todellista jyrkemältä. Joensuun kerrontatekniikan erityinen piirre on, että jokaisessa Harjunpää-romaanissa on laajoja rikollisen näkökulmasta kirjoitettuja jaksoja ja niiden ansiosta lukija on asioista aina paremmin perillä kuin romaanien rikostutkijat.

Mielenkiintoista on, että romaaneissa avautuvien rikollisnäkökulmien laajuudesta huolimatta Joensuu ei laita rikollishahmojaan kovinkaan paljon pohtimaan vastapuolen, siis poliisin roolia ja identiteettiä. Joensuun romaanien rikollishahmoissa on vain harvoja sellaisia rikollisia, joiden kohdalla voitaisiin puhua reflektoidusta yhteiskuntasuhteesta, mihin Tapio Kuure on viitannut tutkimuksessaan rikosten tulkintarepertuaareista. Kuuren mukaan reflektoidun yhteiskuntasuhteen piirteitä rikollisilla ovat katumus ja sovitus sekä vastarinta (Kuure 1996, 96). Rikollisia on tyypi-tellyt myös Juha Kääriäinen erotellessaan omiksi tyypeikseen nuoret seikkailijat, nuoret lainrikkojat, väkivaltamiehet, ammattimaiset lainrikkojat sekä moniongelmaiset (Kääriäinen 1994, 59-61). Joensuun kuvaamat rikollishahmot ovat valtaosin viimeksi mainittua tyyppiä. Ammattirikollisia romaanien maailmassa ovat oikeastaan vain Harjunpää ja rakkauden lait -romaanin naishuijari Torsten sekä Harjunpää ja rakkauden nälkä -teoksessa kuvattu kassakaappimies Reino Leinonen, joka yhtenä harvoista Joensuun rikollishahmoista selvästi mieltää poliisin oman uransa näkökulmasta vastapooliksi. Ammattirikollisen kannalta yhteiskuntavastuutaan toteuttava poliisi on hänen ammatinharjoittamistaan haittaava häi-

riötekijä.

Kyynisyys tulee esille samoissa Joensuun romaanien poliisihahmoissa kuin eristyneisyyskin. Kyynisyyttä ja turhautuneisuutta Joensuu tuo romaaneissa esille monissa sivuhenkilöissä, joiden välityksellä kuvataan poliisilaitoksen jatkuvaa resurssipulaa. Harjunpäässäkin pilkahtaa joskus kyynisiä piirteitä. Perusluonteeltaan Harjunpää on kuitenkin äärimmäisyyteen asti tunnollinen:

Töistään Harjunpää piti huolen. Siihen hänet lähinnä velvoitti jo lapsena mieleen istutettu velvollisuudentunto, joka tosin hyötynsä vastapainoksi ajoi hänet joissakin asioissa äärimmäisyyksiin. Toinen Harjunpäättä piiskaava tekijä oli epäonnistumisen pelko. (Joensuu 1976, 8).

Tunnollisuudestaan huolimatta Harjunpää saattaa ääritilanteessa puuskahtaa työtoverilleen:

- Tämmöisissä jutuissa on yksi lysti ollaanko me perillä paria minuuttia ennemmin tai myöhemmin, Harjunpää sanoi Volaseen katsomatta. - Eikä me voida muutenkaan itseämme rikki repiä. Näiden samojen ihmisten antamalla eväillä me pelataan. Jos eivät ole tyytyväisiä, niin äänestäkööt ensi kerralla enemmän mieleisensä eduskunnan - ne jotka vielä ovat henkikirjoilla... (Joensuu 1982, 6.)

Toimintahakuisuutta Joensuun romaaneissa tuo esille Harjunpää ja rakkauden nälkä -teoksessa esiintyvä työpari Lampinen ja Justicus. He provosoivat itselleen tilanteita, joissa voisivat näyttää valtaa ja voimaa, eivätkä he kaihdakaan väkivallan käyttöäkään. Samoissa romaanihenkilöissä havainnollistuvat hegemoninen maskuliinisuus ja konservatiivisuus, mitkä piirteet tulevat esille myös Harjunpää ja heimolaiset -teoksen Kandolinissa ja Kaurasessa. Pragmaattisuutta myönteisessä mielessä Joensuun romaaneissa kuvataan teknisen toimiston tutkijan Thurmanin hahmossa. Koranderin luetteloimista poliisikulttuurin piirteistä hierarkkisuus ja legalistisuus kielteisessä mielessä sekä sitoutuneisuus ovat kaikki esillä Harjunpää ja rakkauden nälkä -teoksessa, jossa Harjunpään esimiehinä on vanhan koulukunnan arvot sisäistäneitä kantapäiden kopsauttelijoita. Heidän yksiviivaisen toimintansa seurauksena rivimiesten motivaatio ja sitoutuminen työhön heikkenevät voimakkaasti. Tällaisia esimiehiä romaanissa ovat osastonjohtaja Järvi, jolla kerrotaan olevan passinpolkijan sielu (Joensuu 1993, 46), samassa romaanissa esiintyvä

toinen osastonjohtaja, korruptoitunut Kontio sekä rikospoliisin johtaja Tanttu. Romanissa kerrotaan myös, kuinka Harjunpää itse on vahvasti sitoutunut työyhteisönsä ja miten kyvyttömät esimiehet uhkaavat musertaa sekä Harjunpään työuran että minuuden uhatessaan siirtää hänet rikospoliisista järjestyspoliisiin:

Hän avasi ovensa, ja huone oli tuttua häntä vastassa, samantuokuisena kuin tuhansia kertoja aiemminkin ja hänen hartiansa painuivat hieman ja siinä oli asian vaikein puoli. Hänen maailmansa oli siellä, Väkivaltarikostoimistossa. Siellä olivat Onerva ja Tupala ja Base, ja Murska-Arskaa, ja Grönde ja Jami, ja Luukko, joka soitti pimeässä huoneessa huuliharppua ollessaan surullinen - ja siellä olivat aamuiset kahvihetket ja Tikkakerhon juhlailllaiset, ja myös uuvuttavat yöt ja epäonnistumiset ja onnistumiset, siellä oli hänen maailmansa. Ja sen menettäminen tuntui tuskalliselta. (Joensuu 1993, 264.)

Lyhyessä artikkelissa ei ole mahdollista esittää Joensuun romaanien representoimasta poliisin yhteiskuntavastuusta täydellistä ja kaiken kattavaa tulkintaa. Tässä mainitut esimerkit osoittavat, että Joensuun näkemys siitä, kuinka poliisi kantaa yhteiskunnallista vastuutaan, rakentuu romaaneissa osittain metatasolla, toisen asteen todellisuutena, romaanien päätarinoiden ulkopuolella olevissa sivuepisodeissa ja niissä esiintyvissä poliisihahmoissa.

Tiivistetysti romaanien näkemys yhteiskuntavastuun toteutumisesta on selvästi kriittinen. Tämä tendenssi lisääntyy teosarjassa siten, että vuonna 1993 ilmestynyttä Harjunpää ja rakkauden nälkä -teosta voi pitää suorastaan poliisilaitokselle pesiytyneen työyhteisön pahoinvoinnin äärimmäisten muotojen kuvauksena. Varhemmissa sarjan romaaneissa 1980-luvulla vastuun toteutumista jarruttavat pula kulkuvälineistä ja muut sen kaltaiset tekniset esteet, mutta tässä teoksessa vastuun toteutumisen tiellä on itse organisaatio sinne pesiytyneinä vanhakantaisine byrokraatteineen ja osin korruptoituine esimiehinneen. Byrokraatti on Harjunpää ja poliisin poika -romaanissa (Joensuu 1983) esiintyvä, miehistöhuoneen lattialla lojuvista munankuorista huolestunut ylikomisario Mehtonenkin, mutta hänet kuvataan vielä pääasiassa ironisessa valossa.

Oman henkilökohtaisen yhteiskuntavastuunsa rajallisuuden Joensuun päähenkilö Timo Harjunpää tiedostaa hyvin ollessaan yksin yövuorossa

teoksessa Väkivallan virkamies:

Hän tiesi, että kadunmies selvisi pulmatilanteista soittamalla palokunnalle, lääkeäille tai poliisille, kadunmiehelle oli aina tarjolla ratkaisu ongelmiin, hänelle oli aina tarjolla yhteiskunnan virallinen mahti, joka otti pyyhkäisten vastuun itselleen. Harjunpään laita ei ollut niin. Hän tajusi olevansa tulevana yönä osa tuota virallista mahtia, johon ihmiset hädässään turvoutuivat, ja jonka niskoille niin ollen rojautti tilanne kuin tilanne. Hän oli yksin. Hän oli päätepiste, joka ei enää voinut valita hälytysnumeroa, sillä hän oli tuo hälytysnumero itse. (Joensuu 1976, 10.)

Kautta romaanisarjan tavataan päähenkilö Timo Harjunpää pohtimassa oman työnsä mielekkyyttä. Viimeistä teosta lukuunottamatta romaanisarja on pitkän kehityskaaren kuvaus, joka päättyy Harjunpää ja rakkauden nälkä -teoksessa kuvattuun päähenkilön täydelliseen väsymykseen ja työuupumukseen:

Hän oli vain niin tavattoman väsynyt kuolemaan. Hän oli niin tavattoman väsynyt ruumiisiin ja silti ne odottivat häntä aina jossain: vielä lämpiminä, melkein ihmisinä, tai sitten jo jotenkin muuttuneina, pahimmillaan lattioihin kiinni lahonneina mustina hirviöinä; hän oli väsynyt tappajiin ja murhapoltajiin ja raiskaajiin ja siihen että kammottavimpienkin tekojen takaa löytyi aina joku tavalla tai toisella rampa, inhimillisellä tyhmyydellä tai rakkaudettomuudella runneltu. Eikö noita runneltuja runtelijoita juuri auttanut mikään terapia - ja vielä vähemmän se, että heitä lyötiin lakikirjalla päähän. (Joensuu 1993, 113-114.)

Oman rajallisuuden kokemus ja siitä nouseva voimattomuus tulevat sarjassa esille Harjunpään poliiseetosta voimakkaasti puitteistavina tekijöinä jatkuvasti. Teoksessa Harjunpää ja ahdistelija kuvataan päähenkilön voimattomuuden tunnetta hänen käydessään ahdistelijan uhriksi joutuneen naisen kotona, missä hänen oma tuskansa kuvataan ristikkäin lasten hädän kanssa, ja romaanissa Harjunpää ja poliisin poika Harjunpää tuntee suoranaista vihaa henkikirjospaikalle ryntäävää uteliaiden laumaa kohtaan.

Joensuun romaaneissa tulevat usein kuvatuiksi yleisön poliisin toimintaan kohdistamat odotukset. Esimerkiksi romaanissa Harjunpää ja kiusantekijät kuvataan, miten kiusaamisen uhriksi joutuva nuori, menestyvä aviopari olettaa, että poliisi ryhtyisi suojelemaan heitä. Kiinnostavia

ovat myös kuvaukset, joista käy ilmi romaaniin kriittinen suhtautuminen sellaisiin poliisilaitoksen esimiehiin, jotka kumartelevat vaikutusvaltaisessa asemassa olevia henkilöitä. Kumartelun seuraukset kaadetaan rivimiesten, Joensuun romaaneissa Timo Harjunpään niskaan:

Ja sitten päällikön silmiin oli tullut kuin verho, hän oli kääntänyt toista kättään ja alkanut tutkia sen kynsiä, jatkanut:

- Muuten, ehkä teidän on syytä tietää... Markkinointipäällikkö Sauren on merkittävä henkilö - lähempien syiden yksilöiminen lienee tässä yhteydessä tarpeetonta. Hän soitti minulle eilen... Hänen käsityksensä mukaan poliisi ei ryhtynyt riittävän tehokkaisiin ja laajoihin toimenpiteisiin heti rikoksen paljastuttua. Eikä hän myöskään ollut tyytyväinen siihen tapaan, millä kokonaisia perhe-kuntia järkytetään keskellä yötä - jopa lapsia, ja niin etteivät he ole vielääkään normaalilla tolallaan... Minä kuitenkin uskon, että te yrititte parhaanne. Ja yritätte nytkin. Voitte mennä... (Joensuu 1982, 54-55.)

Tämä Harjunpää ja ahdistelija -teoksen episodi toistuu lähes samansisältöisenä myöhemmin teoksessa Harjunpää ja rakkauden nälkä:

- Minulla on tässä sinua ja sinun käytöstäsi koskeva valituskirjelmä.

- Niin?

- Sen mukaan sinä olet viime sunnuntaina kohdellut asiattomasti ja jopa halventavasti erästä ruumislöydön tehnyttä rouvaa. Ja sittemmin jopa paljastanut halventavassa mielessä hänelle ja hänen puolisolleen... Tuota... istumalihaksesi.

- Eihän se, Harjunpää henkäisi suu tahmeana, eikä tiennytkään miten jatkaa, ja tyytyi tekemään käsillään epämääräisen eleen. - Miten ihmeessä...

- Sen minäkin haluan tietää. Tämä on kaiken lisäksi hyvinkin arvovaltaisen henkilön laatima kirje.

- Se oli Mustikkamaalla. Minä meinasin hukkua... Mutta että paljastanut istumalihaksensa... Minun oli yksinkertaisesti pakko pukea päälleni, minä palelin, minun boxerini olivat märät. Ja minä pyysin niitä kyllä ensin poistumaan.

- Minä en halua kuulla mitään selityksiä nyt. Minä en anna asiaa vielä komentajalle ja sitä kautta tutkintaelimelle. Laadit tähän kirjallisen vastineen.

Sen on oltava minulla maanantaina.

- Mutta minä en todellakaan...

- Tässä on sinulle kopio.

- Kiitos.

- Voit poistua.

- Kiitos. (Joensuu 1993, 188-189.)

Lain edessä kaikki ovat tasa-arvoisia, mutta toiset ovat vielä hiukan tasa-arvoisempia. Tällaisissa kohtauksissa Joensuun romaanit representoivat kriittiseen sävyyn, miten poliisi kantaa vastuutaan eri yhteiskuntaryhmille. Joensuun esittämää kritiikkiä arvioitaessa on hyvä pitää mielessä romaaniin ilmestymisajankohta. Tosin jälkimmäinen teos on vain runsaan vuosikymmenen takaa. Käytännön tasolle vietyä Joensuun kritiikki vihjaa, että poliisin ja varsinkin päällystön omat sosiaaliset sidonnaisuudet, esimerkiksi mukana olo erilaisissa hyvä veli -järjestöissä, tuottavat erilaisia yhteiskuntavastuun tulkintoja riippuen siitä, ketkä yleisöstä tuohon vastuuseen ja sen toteuttamiseen kulloinkin vetoavat.

Kiintoisa muutos on kuitenkin Joensuun teosten maailmassa tapahtunut kymmenen vuotta Rakkauden nälän jälkeen ilmestyneessä Harjunpää ja pahan pappi -romaanissa. Siinä poliisilaitoksen kuvauksen keskiöön nousevat tutkinnanjohtajissa tapahtunut sukupolvenvaihdos ja sen myötä vapautunut ja uudelleen motivoitunut ilmapiiri. Tosin tässäkin romaanissa esiintyy yksi arveluttava poliisihahmo, oikean ja väärän rajalla kaiken aikaa tasapainoileva Piipponen. Sitä edeltävät yhdeksän muuta romaania pitävät sisällään poliisikulttuuriin ja ammattikäytäntöön pesiytyneisiin kielteisiin piirteisiin kohdistuvan ja kaiken aikaa syvenevän tendenssin kuten edellä olevista muuttamista sitaateista hyvin on käynyt ilmi.

Matti Yrjänä Joensuun romaaniin kuvaa poliisin yhteiskuntavastuusta sävyttää osaltaan se seikka, että päähenkilö Timo Harjunpää erityisen vahvasti, mutta myös hänen työtoverinaan sarjan neljännessä romaanista Harjunpää ja ahdistelija (1982) alkaen toimiva Onerva Nykänen on molemmat luonnosteltu ns. problemaattisen yksilön tyypeiksi. He toisin sanoen edustavat romaaniin henkilöahmojen joukossa autenttisia arvoja suhteessa esineistyneeseen maailmaan. Yksi koko sarjaa jäsentävä pitkä temaattinen juonne on Harjunpään ja häntä ympäröivän maailman välille kasvava jännite, joka johtaa päähen-

kilössä vieraantumisen tunteihin, ahdistumiseen ja väsymykseen.

Harjunpäällä ei romaanisarjan alussa ole mitään erityisiä kutsumuksesta johtuvia paineita eikä liioin poikkeuksellisen suurta yhteiskuntavastuuseen liittyvää eettistä ambiotiota. Sen sijaan häntä puitteistavat hyvin vahvasti jo lapsuudessa omaksuttu protestanttinen työetiikka ja oma sisäinen moraalikoodisto, joka perustuu ihmisten näkemiseen ja kohtelemiseen inhimillisinä olentoina, heitä ymmärtäen. Mikään Reinikaishahmo Harjunpää ei kuitenkaan ole. Työhönsä Harjunpää suhtautuu pikemminkin tosikkomaisesti. Se, että Harjunpäää voidaan luonnehtia empaattiseksi poliisiksi, perustuu enemmän siihen, mitä romaanien kertoja tuo esille hänen sisäisestä maailmastaan kuin siihen, kuinka hän käytännön työtehtävissään toisten ihmisten kanssa menettelee. Harjunpään henkilöahmon välityksellä havainnollistuu, kuinka yksittäinen poliisi ei voi muuttaa maailmaa paremmaksi ja poistaa siitä pahuutta, tekipä hän työnsä miten hyvin tahansa.

Koska Joensuun romaanien kerronta on toisaalta voimakkaasti yksilötasolta (Harjunpään ajatusmaailmasta) lähtevää, toisaalta poliisikulttuuria valotetaan eri poliisiyksilöiden elämäntarinoiden välityksellä, romaaneista puuttuu ylhäältä alaspäin suuntautuva organisatorinen näkökulma. Merkille pantavaa seikka yhteiskuntavastuun näkökulmasta on, että Joensuu kuvaa huomattavan suuressa määrin enemmän tai vähemmän arveluttavia poliiseja. Mielenkiintoista tämä on siksi, että yleisen käsityksen mukaan poliisiin voidaan poikkeuksellisen suuressa määrin luottaa. Rikollisuuden kuvaamisessa Joensuulla on omat rajoituksensa. Hän kuvaa keskittyneesti yksilörikollisuutta ja jättää esimerkiksi huumeririkollisuuden ja erilaiset järjestäytyneen rikollisuuden sekä yhteisörikollisuuden muodot kuvauksensa ulkopuolelle. Joensuun rikollishahmot ovat korostetusti moniongelmaisia, avuttomia ja yhteiskunnalliseen reflektioon kykenemättömiä resukoita.

Rikoskirjallisuuden osalta yleensä ja Joensuun romaanien osalta erityisesti yhteiskuntavastuun kysymyksiä voi tarkastella siltä kannalta, millaisia tulevaisuuden trendejä kirjallisuus nostaa päiväjärjestykseen. Harjunpää ja poliisin poika -teoksesta todettiin myöhemmin, että se oli tuonut keskusteluun nuorten tekemät väkivaltarikokset paljon ennen kuin ne yhteiskunnassa alettiin

todella kokea ongelmaksi. Viimeisimmässä romaanissa, Harjunpää ja pahan pappi kiinnittää huomiota, miten suurella painokkuudella romaani tarttuu perheiden sisäiseen väkivaltaan ja pahoinvointiin. Joensuun tämä romaani kytkettyy laajempaan kokonaisuuteen, sillä perhehelvetiksi kuvattua, perheen sisäisiin ja pitkään vaiettuihin ja jopa salassa pidettyihin ongelmiin liittyvää ilmiökenttää alettiin samaan aikaan laajasti käsitellä myös teatterissa (Jallinoja 2004, 92-93). Rikosten todellisuus näyttää sellaiselta, että perheiden sisällä tapahtuneet väkivaltarikokset ovat aivan viime vuosina lisääntyneet tai ainakin ne ovat entistä laajemmin näkyneet julkisuudessa. Viestinnän osuus nousee tässä Joensuun romaanissa muutoinkin aiempia teoksia voimakkaammin esille. Teos näyttää, kuinka julkisuus ja etenkin iltapäivälehdet ovat ottaneet poliisin toiminnan 1980-lukuun verrattuna jatkuvan ja kriittisen tarkkailun kohteeksi. Toki sen rinnalla on kehittynyt toinenkin tendenssi, poliisin ja toimittajien väliset suhteet ovat yleisesti ottaen tuntuvasti parantuneet. Harjunpää ja pahan pappi kuvaa, kuinka 2000-luvulla poliisi työskentelee jatkuvasti suurennuslasin alla ja se joutuu pelaamaan omaa vastuutaan paitsi yhteiskunnalle ja kansalaisille myös julkisuudelle.

Yksi merkittävä puoli poliisin yhteiskuntavastuuta on varautuminen tulossa oleviin uhkakuviin. Joensuun viimeisimmässä romaanissa viitataan siihen, että meilläkin on aiheellista varautua entistä enemmän perheiden sisällä tapahtuviin rikoksiin ja henkisesti häiriytyneiden ihmisten tekoihin. Ne eivät ole kaikessa arkisuudessaan lainkaan niin seksikkäitä uhkia kuin mahdollinen itärikollisuuden tai kansainvälisen terrorismin rantautuminen. Sen kaltaisiin tulevaisuudenkuviin poliisin yhteiskuntavastuuta pohdittaessa on helppo takertua, tuntuuhan ulkopuolinen uhka kadunmiehen logiikalla paljon pahemmalta ja huolestuttavammalta kuin oman yhteiskunnan saati ydinperheen sisältä kumpuava paha.

4. JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Poliisin yhteiskuntavastuun kehityksessä 1970-luvulta nykypäiviin voidaan nähdä sekä jatkuvuutta että muutosta. Jatkuvuus nojautuu pohjoismaisen hyvinvointivaltion traditioon. Muutosta edustavat tarve lisääntyvään yhteistyöhön muiden hallinnonalojen kanssa, oikeusvar-

muuden ja tehokkuuden yhteensovittaminen, kansainvälisen yhteistyön merkityksen kasvu, aikaisemman puolimilitaristisen organisaatiokulttuurin heikkeneminen ja vähittäinen korvautuminen palveluhallinnon organisaatiokulttuurilla sekä mm. uudet johtamisopit ja tasa-arvokysymykset.

Sopeutuminen muutostarpeisiin on ollut välttämätöntä kansalaisten luottamuksen säilyttämiseksi. Luottamuksen säilyttäminen kovenevassa yhteiskunnassa, jossa on runsaasti yhteiskunnasta syrjäytyneitä, asettaa nykypäivän poliisille uusia haasteita ja uusia kysymyksiä. Miten voidaan suhtautua marginalisoituihin ihmisiin? Miten suhtautua rikollisiin, jotka Joensuun terminologiaa käyttäen ovat pikemminkin "runneltuja runtelijoita" kuin todellisia rikollisia voimahahmoja? Miten voidaan turvata yhteiskunnan avoimuus ja yksilön vapaudet poliisityön tehokkuuden silti vaarantumatta?

Mitä Joensuu vastaa näihin kysymyksiin ja mitä hän jättää vastaamatta?

Joensuu suorastaan ylistää suomalaista epäpoliittista ja tiukasti professionaaliseen poliisityöhön keskittyvää poliisin ammattiprofilia. Tämänkin hän kuitenkin tekee hienovaraisesti rooliokuvausten kautta. Juuri tässä mielessä Joensuun kuvaamat kymmenet poliisihahmot toimivat hänen arvostamaansa poliisietiikan edustajina. Tämä koskee myös muutamia hänen kuvaamiaan poliisipäälliköitä ja Harjunpään esimiehiä. Esimiestasolta hän löytää myös kovan kritiikin aiheita, jotka johtuvat esimiesten ammattitaidottomuudesta tai poliisityöhön sopimattomista asenteista. Jonkin verran huumoria viljelevä Joensuu ei suhtaudu leikkisästi epäpätevään esimiehisyyteen.

Joensuun Harjunpää-teokset muodostavat pitkän jatkumon, josta voidaan löytää suomalaisen poliisihallinnon kehityskaaren olennaisia piirteitä 1970-luvulta nykypäiviin saakka. Tältä osin hänen otteensa on tarkkaa ja vakaata aina kahteen viimeiseen teokseen saakka. Näissä teoksissa, jotka ovat nykyaikaisen suomalaisen poliisikulttuurin kuvauksen näkökulmasta tärkeimmät teokset, Joensuu selvästi epäroi. Hän löytää uuden polven päälliköissä myös positiivisia kehityspiirteitä, vaikkei Harjunpää näitä moderneja päälliköitä ihailekaan samalla tavalla kuin Norria, hänen ensimmäistä ja hänen kehityk-

sensä kannalta tärkeintä esimiestä 1970-luvulta. Toisaalta uusi toimitalo ja uudet poliisiautot ja muut paremmat varusteet eivät innosta Harjunpää. Hänen otteessaan näkyy uupumusta ja turhautumista, joka ei selity pelkästään vanhenemisestä johtuvaksi. Kahden viimeisimmän kirjan tummat sävyt voi selittää myös poliisityön ympäristön kovenemisella, mutta Joensuu ei tässäkään yhteydessä paljasta näkemyksiään kovin selvästi.

Joensuun teosten päähenkilö Timo Harjunpää ei ole tyypillinen ryhmätyön tekijä. Pääosin hän toimii itsenäisesti ja suhde poliisipariin on etäinen tai opettava. Ainostaan Onerva Nykäsen, naispoliisiparinsa kanssa Harjunpää toimii aktiivisesti yhteistyössä. Tämän poliisiparin työ- ja toveruus-suhde onkin eräs teossarjan tärkeitä analyysejä. Joensuu todella kuvaa suuren joukon poliisihahmoja, mutta pääosin Harjunpää ei viihdy suurten operaatioiden yksittäisenä nappulana. Niinpä myös yhteistyö esimerkiksi sosiaalialan työtovereiden kanssa ei nouse juuri esille Harjunpään poliisityössä. Oikeastaan Mikko Monosen hautaustoimiston paarinkantajat ovat ainoa olennainen yhteistyökumppani tältä suunnalta. Joensuun esittämä kuvaus poliisista yksin selvittämässä vaikeita sosiaalitalanteita on erikoinen, koska monessa tapauksessa Harjunpää kohtaa rikollisia, rikoksen uhreja tai heidän lapsiaan, jotka tarvitsisivat sosiaalialan tukea. Toisaalta Harjunpää suhde poliisityöhön sopii hyvin yhteen suomalaiseen puritaaniseen ja protestanttisen etiikan mukaiseen työorientaatioon. Poliisiorganisaation puolimilitaristiset traditiot toimivat myös tähän yksilön velvollisuuden tuntoa ja omatoimisuutta korostavaan suuntaan.

Myös organisaatioiden välinen yhteistyö on yllättävässä määrin häivytetty Joensuun poliisilaitoskuvauksista. Hänen poliisinsa eivät mainittavasti tee yhteistyötä palomiesten tai rajavartioiden tai muiden turvallisuusalan ammattilaisten kanssa, ei myöskään yksityisetsivien tai vartioliikkeiden edustajien kanssa. Heillä ei ole myöskään kansainvälisiä yhteyksiä. Harjunpää tekee teossarjassa ainoastaan yhden virkamatkan ulkomaille, Ruotsiin, ja kokee siellä alemmuutta nähdessään siellä ruotsalaisten virkaveljien paremmat varusteet (Joensuu, 1976). Harjunpää ja kiusantekijät -teoksessa vartiointiliikkeen työntekijät ovat tosin mukana rooli-hahmoina, mutta lain väärrällä puolella, rikoksen tekijöinä ja itsekin syrjäytyneinä. Nämä konkurs-

siin menevän vartiointiliikkeen ”surkimukset” ovat tosiasiaassa hyvin monitahoinen roolirakennelma. Heidän kohtalonsa saattaisi kuvata marginalisoituvan poliisihallinnon kohtaloa laajemminkin yhteiskunnassa, jossa julkiset palvelut eivät olisi tärkeitä tai ne on korvattu yksityisillä vartiointipalveluilla. Miten pitkälle Joensuun havainnot kertovat suomalaisen poliisin asennoitumisesta hallinnonalojen väliseen ja kansainväliseen yhteistyöhön, on vaikea arvioida. Jonkinlaisesta poliisikulttuurisesta taustatekijästä saattaa kuitenkin olla kysymys.

Joensuun tarkastelu nostaa epäsuorasti esille poliisihallinnon hierarkiatasojen väliset jännitteet. Hän ei mässäile tällä problematiikalla ruotsalaisten kollegojensa Sjöwallin ja Wahlöön tavoin, mutta hetkittäin Joensuukin linnoittautuu oikeaa ruohonjuuritason poliisityötä tekevän näkökulmaan. Kaikkalainen perusteeton ulkopuolelta tapahtuva puuttuminen poliisilaitoksen elämään saa häneltä tuomion. Joensuun poliisit ovat vaikeasti johdettavia poliisityön ammattilaisia.

Ruohonjuuritason näkökulma tulee esille sekä ironisessa sävyssä että joskus katkeransävyisesti ja jopa kyynisen turhautuneesti. Ironisesti Joensuu kuvaa esimerkiksi Harjunpää ja kiusantekijät -teoksessa, kuinka vanhassa rikospoliisissa Aleksanterinkadulla miehistöllä oli käytettävissään alkeellinen lepohuone, ja sellainen oli aluksi uudessa poliisitalossa Pasilassakin, kunnes joku keksi lepotilojen mahdollistavan työpaikalla nukkumisen. Sen vuoksi laverit kärrättiin pois ja tilanne rauhoittui, kun pitkää vuoroa tekevät tutkijat oppivat torkahtamaan istualtaan kirjoituskoneen ääressä ja syrjäkujille ajetuissa autoissa (Joensuu 1986, 53.).

Voimakkaat katkeruuden tunnot tulevat esille teoksessa Harjunpää ja rakkauden lait poliisin autovarikosta vastaavan Tuhkasen ja Harjunpään keskustelussa:

... Minä tarkoitan, että kenen intresseissä se on loppujen lopuksi jääkö joku tappaja kiinni vai ei? Vaikka te sen nappaisittekin, niin ette palkankorotusta tai parempaa vakanssia saa, tässä talossa ette edes kiitoksen sanaa.

- Niin. Mutta jotenkin sitä ei vaan voi...

- Sepä se. Ja se tiedetään ja sen varassa koko homma pyöriikin... Ja silti me luullaan olevamme jotain merkittävää. Mutta ei me yhteiskunnalle olla kuin välttämätön paha - täytyyhän kansan saada

edes tuntea olonsa turvalliseksi. (Joensuu 1985, 112.)

Poliisin sektorirajakoon ja reviirien väliseen taisteluun Joensuu puuttuu Harjunpää ja rakkauden nälkä -teoksessa. Siinä kuvataan rikospoliisin ja järjestyspoliisin välisiä jännitteitä ja keskinäistä kamppailua resursseista. Romaanissa Timo Harjunpäää uhkaa siirto järjestyspoliisin puolelle, minkä hän mieltää henkilökohtaisena loukkauksena ja rangaistuksena. Poliisin sisällä sektorirajat alkoivat 1990-luvun alussa kyseenalaistua, kun ryhdyttiin puhumaan lähimmän partion periaatteesta. Se tarkoitti, että käsille tulevaan poliisitehtävään tulisi tarttua sen yksikön, joka olisi lähinnä tapahtumapaikkaa riippumatta siitä, kuuluiko se hallinnollisesti rikospoliisiin, järjestyspoliisiin vai liikkuvaan poliisiin. Samaan aikaan pieniä nimismiespiirejä ryhdyttiin hallinnollisesti yhdistämään suuremmiksi kokonaisuuksiksi. Joensuun romaani osuu saumakohtaan, jossa poliisia instituutiona oli kohtaamassa merkittävä rakenteellinen muutos samaan aikaan, kun eri yksiköitä johtivat syvälle poteroihinsa juuttuneet ja omia reviirejään mustasukkaisesti vartioivat pitkän linjan poliisit. Romaani on ruohonjuuritasolla työskentelevän Harjunpään näkökulmasta kuvaus yksittäisen poliisin avuttomuudesta ja hämmennyksestä hallinnollisten muutosten pyörteissä.

Joensuun analyysit syrjäytymisen todellisuudesta ja liittymäkohdista hänen kertomiinsa rikostarinoihin ovat hänen keskeisiä teemojaan. Tässä mielessä hän on ollut jo 1970-luvulta alkaen hyvin urbaani kirjailija. Kahdessa viimeisimmässä teoksessaan Harjunpää ja rakkauden nälkä ja Harjunpää ja pahan pappi Joensuu on kehittänyt urbaania analyysiympäristöä eteenpäin. Toisaalta erityisesti Pahan papissa on aistittavissa samankaltaista ymmällään oloa ja pessimistisyyttä, jota havaitaan kovenevan metropolikulttuurin ongelmien kanssa painivan yhteiskuntasuunnittelun piirissä.

Urbanin kuvauksessaan Harjunpää ja pahan pappi sisältää kiehtovia jännitteitä. Romaani rakentuu voimakkaasti kahden eri maailman väliselle kontrastille. Toisaalla on maanpäällinen todellisuus, jossa Harjunpää kollegoineen, samoin useimmat muut romaanihenkilöt liikkuvat, toisaalla maanalainen metrotunnelien, huoltokäytävien ja -kuilujen verkosto, joka on romaanin rikollisen Maahisen maailma. Asetelma tuo mieleen Fritz Langin ekspressionistisen, vuonna 1927 valmistuneen mestarielokuvan Metropolis.

Siinä tulevaisuuden suurkaupunki koostuu ylemmästä ja alemmasta kaupungista. Edellinen on valoisa ja suureellinen pilvenpiirtäjäkatu, jossa kuhisevat autot ja huveja etsivät rikkaat ihmiset, jälkimmäinen on orjiksi pakotettujen, päivänvalon tavoittamattomissa ahtavien, hirviömäisiä koneita hoitavien työläisten maailma. Joensuun romaania voi lukea myös vasten varhaista kaupunkitutkimusta, esimerkiksi Robert E. Parkin ja Louis Wirthin ajatuksia, tai verrata sitä Walter Benjaminin klassisessa Silmä väkijoukossa -esseessä (Benjamin 1986) esille tuotuun väkijoukon motiiviin. Pahan pappi on kuvaus siitä, miten urbaanissa maailmassa rikollisen ihmisen on mahdollista olla todellinen Nobody, joka kaiken aikaa liukenee käsistä, ja sulaa suurkaupungin kasvottomaan massaan ja on siten aina tutkijoiden tavoittamattomissa.

Lopuksi yritämme sijoittaa Harjunpään ja hänen poliisilaitoksensa laajempaan yhteiskuntapolitiiseen analyysiin. Metodina on fiktiivinen haastattelu, jossa pyrimme löytämään Harjunpään ajattelusta ja toiminnasta asioita, joita ei ole sanottu "suoraan" eli yritämme tällaisen haastattelun avulla eräänlaista syvälukua. Niin mielenkiintoista kuin se olisikin, emme voi irrottaa Harjunpäästä hänen fiktiivisestä maailmastaan, koska fiktiivinen maailma on periaatteessa täydellinen kokonaisuus aukkoineenkin. Näin ollen Harjunpään "haastattelun" tulokset ovat ankkuroitavissa Joensuun teksteihin. Edellä esitetyt lukuisat sitaatit ovat tässä yhteydessä toistamiseen käytössä. Luonnollisesti ymmärrämme tällaisen tarkastelun heikkoudet, mutta toisaalta Harjunpään roolihahmo voi todella kertoa meille näkökulmista, joita kirjailija on käsitellyt vain viitteellisesti. Onhan Harjunpää kuvattu Joensuun teoksissa ammattitaitoiseksi ja ajattelevaksi suomalaisen poliisikulttuurin edustajaksi.

Kyselemme Harjunpäältä, miten poliisi voi vaikuttaa. Käytämme haastattelun pohjana seuraavaa rakennetta, jossa on pyritty ottamaan huomioon erilaisia pohjoismaisessa modernissa rikoskirjallisuudessa esiintyviä yhteiskunnallisen vaikuttamisen tasoja; siis:

Miten poliisi voi vaikuttaa?

MAKSIMALISMI IDEALISMI

1. Poliisi voi vaikuttaa globaaliin kehitykseen.
2. Poliisi voi toimia hyvän elämän, hyvinvointivaltion, demokratian ja tasa-arvon hyväksi kotimaassaan.
3. Poliisi voi toimia hyvinvointivaltion turvaamiseksi.
4. Poliisi voi toimia yhteistyössä muiden hallinnonalojen kanssa sisäisen ja ulkoisen turvallisuuden hyväksi.
5. Poliisi voi toimia rikosten ja syrjäytymisen ennalta ehkäisemiseksi.
6. Poliisi voi hankkia tietoisuutta ja ymmärrystä sekä kantaa osaltaan huolta rikosten ja syrjäytymisen syistä ja välittää tätä tietoa yhteistyökumppaneille.
7. Poliisi voi hankkia ruohonjuuritason kosketuksen yhteiskunnan "nurjiin" puoliin ja välittää tätä tietoa yhteistyökumppaneille.
8. Poliisi selvittää rikoksia ja pitää yllä sisäistä turvallisuutta yhteiskunnassa.

MINIMALISMI PRAGMATISMI

Kaavio 2: Poliisin vaikuttamisen tasot

Periaatteessa kaikki edellä olevat vaikuttamisen tasot voivat tulla poliisityössä kysymykseen varsinkin, jos otetaan pohjaksi poliisihallinnon valtakunnalliset strategiat. Maksimalismilla tarkoitetaan laajaa yhteiskunnallisen vaikuttamisen tavoitetasoa, joka voi sisältää myös globaalin vaikuttamisen. Pohjoismaisessa rikoskirjallisuudessa monet kirjoittajat kuten Mankell sekä Sjöwall ja Wahlöö ovat panneet roolihahmonsa uskottavuuden kustannuksella pohtimaan jopa globaalin vaikuttamisen kysymyksiä (Temmes, Hallinnon tutkimus 3/2005). Maksimalismin vastakohtana kaaviossa on minimalismi, jossa poliisi pitäytyy vain perustehtäviinsä eikä pyri vaikuttamaan niiden ulkopuolella. Maksimalismi johtaa yleensä idealistisiin pohdintoihin esimerkiksi rikollisuuden syistä tai yhteiskunnan kehitystä vaarantavista trendeistä. Pragmatismi puoles-

taan pitäytyä annettujen tehtävien suorittamiseen niissä oloissa ja niillä keinoilla, jotka kulloinkin vallitsevat ja pohtimatta liiemmin toimintansa taustoja tai perusteluja. Missä määrin minimalististi, joka pitäytyy vain poliisin perustehtäviin voi olla pohdintoissaan idealisti, on ratkaiseva kysymys Joensuun näkökulmaa analysoitaessa.

Harjunpään näkökulma näyttää Harjunpääsarjan teosten perusteella rajoittuvan lähinnä kaavion 6-8 tasoihin. Harjunpää ei näytä juurikaan innostuvan 1-4 tasoihin liittyvistä laaja-alaisista kysymyksistä. Ne ovat hänelle luultavasti poliisityöhön kuulumatonta politiikkaa tai hahattelua. Taso 5 on rajatapaus. Siitä Harjunpää todennäköisesti esittäisi haastattelijalle käytännönläheisiä ja valistuneita näkemyksiä, jotka saattaisivat olla myös kriittisiä harjoitettua yhteiskuntapolitiikkaa kohtaan. Voimikko fiktiivisen haastattelun perusteella päätellä, että Harjunpää on pragmaatikko, mutta hänellä on idealistisia ajatuksia mm. syrjäytyneiden asemasta ja yhteiskunnan vastuusta syrjäytyneiden kohtelussa ja syrjäytymisen estämisessä?

Joensuu varmasti pyrkii kirjojensa kautta vaikuttamaan yhteiskunnallisesti, mutta hän tekee sen välttämättä suoranaisia kannanottoja. Erityisesti hän välttää panemasta Harjunpään ja muiden poliisiensa suuhun yhteiskuntapolitiittisia kantoja. Joensuu ikään kuin kysyy, olisiko sillä edes suurta merkitystä, vaikka kaikki maailman poliisit yksissä tuumin haluisivat vaikuttaa. Tässä hän on eri linjoilla kuin ruotsalaiset kollegansa Mankell sekä Sjöwall ja Wahlöö (Temmes, Hallinnon tutkimus 3/2005). Hän uskoo pikemminkin Airaksisen terminologian mukaan enemmän tili- ja kompetenssivastuuseen eli siihen, että poliisi kantaa vastuunsa parhaiten tekemällä työnsä kunnolla. Oman poliisilaitoksen ja poliisityön ulkopuolinen yhteiskunta puhumattakaan globaaleista kysymyksistä ovat Harjunpäälle vieraita. Toisaalta Harjunpään poliisietikka liittyy kiinteästi pohjoismaiseen ja protestanttiseen työ- ja kulttuuriin, joka korostaa velvollisuudentuntoa ja asiallisuutta.

Joensuun ote poliisihallinnon ja poliisilaitosten johtamisjärjestelmiin on etäinen. Poliisijohdon strategiat eivät ohjaa Joensuun kerrontaa. Niitä tuskin mainitaan ainakaan myönteisessä mielessä. Toisaalta, jos käytämme sisäisen turvallisuuden strategiasta vertauskuvana tiimalasia, jonka ylemmän suppilon muodostavat poliisijohto ja alemman poliisilaitos ja kenttäpoliisit ja

jonka nielussa poliisipäälliköt ovat, voimme tarkastella lähemmin Joensuun näkökulmaa. Jos tämä tiimalasi käännettäisiin nurinpäin ja toisinaan kuunneltaisiin "kentän" ääntä, Harjunpään tapaisilla "peruspoliiseilla" saattaisi olla paljon sanottavaa poliisijohdon strategioista. Harjunpään kokemukset ja arviot saattaisivat olla erityisen arvokkaita, kun pohditaan tuloksettomien tai väärin strategioiden aiheuttamia tuhoja yhteiskunnassa ja sitä miten ylätasoinen strategioiden ja käytännön toteutuksen välistä aukkoa voitaisiin kuroa pienemmäksi.

Joensuun teokset sisältävät poikkeuksellisen paljon poliisilaitosten organisaatiokulttuureja koskevia havaintoja. Toisaalta hän ei tältä osin pyri julistamaan hyvän poliisikulttuurin puolesta. Harjunpään sisäiset pohdinnat ja tositilanteiden valinnat kertovat silti varsin tarkasti Joensuun näkemykset hyvästä poliisikulttuurista. Hän osoittautuu tälläkin kertaa idealistiseksi pragmaatikoksi.

Joensuu käsittelee hyvän elämän edellytyksiä selektiivisesti, mutta paneutuen. Hänen teoriansa mm. vahvojen, elämässään turhautuneiden äitien heikkojen poikien kohtalosta syrjäytymisen eräänä mallina, liittyy huoleen yhteiskunnan perusrakenteiden heikkenemisestä. Joensuun suorastaan ihannoii ydinperhettä, mutta myös työyhteisöllä on merkitystä hänelle hyvän elämän edellytyksiä luotaessa.

Joensuu suhde urbaaniin kaupunkimiljööseen on läheinen. Hänen poliisihahmonsa työskentelevät Helsingissä ja hänen kirjansa piirtävät kuvaa yhä metropolimaisemmasta pääkaupungista. Hänen aiheikseen valitsevat rikosjutut ovat nimenomaan urbaaneja rikoksia. Näin Joensuu ikään kuin avaa oven urbaaniin yhteiskuntaan, jossa rikollisuuskin on kovaa ja arvaamatonta, mutta ei lähde pohtimaan, miten kehityksen suuntaa voitaisiin hallita. Tällä rajalla Joensuu pysähtyy ja epäröi. Myös rikollisuuden kansainvälistyminen ja sen vuoksi välttämätön kansainvälinen yhteistyö ovat hänelle ylittämätön raja.

Joensuun kirjoissa on useita tasoja. Hän kuvaa pragmatismia, mutta aihevalinta ja syrjäytymisen taitavat analyysit kertovat idealismista. Joensuu on tältäkin osin kuitenkin minimalististi. Harjunpää ei ota "rykmentin murheita", korkeintaan välistä kiroa niitä, ei pohdi yhteiskuntapolitiittisia kysymyksiä tai globaaleja ongelmia. Niinpä hänen poliisin maailmankuvan kartoitukseensa ovat uskottavampia kuin Sjöwallin ja Wah-

löön tai Mankellin maksimalistinen idealismi.

Joensuun laaja poliisikulttuuria koskeva pohdinta liittyy saumattomasti yleiseen suomalaiseen virkamieskulttuuriin. Myös laajemmin suomalaiset virkamiehet ovat pragmaattikkoja, jotka uskovat asiallisen ja tasapuolisen hallinnon sinällään olevan tärkeä osa yhteiskuntaa. Toisaalta perinteinen suomalainen hallintotraditio nojaa hallintolegalismiin, jonka taustalla ovat neutraalin byrokratian ideaali ja pohjoismainen vahva virkamiestradiatio. Hyvinvointiyhteiskunnassa nämä taustat sisältävät myös idealistisia aineksia.

Joensuun henkilöhaamojen idealistiset pohdiskelut liittyvätkin suomalaisen yhteiskunnan tilaan. Poliisi on Joensuun mukaan osa yhteiskuntaa, vaikka teoksissa pitäydytään pääosin oman poliisilaitoksen piirissä. Pienelle maalle ominainen kansallinen yhteenkuuluvaisuus pitää sisällään myös poliisit. Näin Harjunpää ja hänen poliisilaitoksensa kokevat uhkina pitkälti samat ongelmat kuin ympäröivä yhteiskunta. Joensuun miljööinä on suurkaupunki tai ainakin suurkaupungiksi kehittymässä oleva kaupunki. Tässä ympäristössä idealistinen ulottuvuus näyttäytyy perinteisen turvallisen ja yhteenkuuluvaisuutta kokevan yhteiskunnan ideaalin uhkana, eräänlaisena idealismin kuolemana. Ainakin tällä tavalla Joensuu edustaa pragmatismia ohella myös idealismia. Hän varoittaa, mutta samalla epäroii tavalla, joka saa ajattelevan lukijan huolestumaan.

KIRJALLISUUS

1. Matti Yrjänä Joensuun romaanit

- Joensuu, Matti Yrjänä 1976: Väkivallan virkamies. Dokumentaarinen romaani Helsingissä tapahtuneesta henkirikoksesta, sen tutkijasta ja ihmisestä elämän päätyttyessä. Otava, Keuruu.
- Joensuu, Matti Yrjänä 1978: Harjunpää ja pyromaani. Romaani. Otava, Keuruu.
- Joensuu, Matti Yrjänä 1981: Harjunpää ja kapteeni Karhu. Romaani rikoksesta, sen osapuolista ja tutkimisesta. Otava, Keuruu.
- Joensuu, Matti Yrjänä 1982: Harjunpää ja ahdistelija. Romaani rikoksesta ja miehestä ja naisesta. Otava, Keuruu.
- Joensuu, Matti Yrjänä 1983: Harjunpää ja poliisin poika. Romaani rikoksesta ja siitä, mitä me emme näe omassa silmässämme. Otava, Keuruu.
- Joensuu, Matti Yrjänä 1984: Harjunpää ja heimolaiset. Romaani kahdesta rikoksesta ja toisen tutkimisesta, kaikista jotka eivät näe kuvaansa poliisin kasvojen

alta. Otava, Keuruu.

- Joensuu, Matti Yrjänä 1985: Harjunpää ja rakkauden lait. Romaani rikoksesta ja muusta. Otava, Keuruu.
- Joensuu, Matti Yrjänä 1986: Harjunpää ja kiusantekijät. Romaani rikoksesta ja maailmoista. Otava, Keuruu.
- Joensuu, Matti Yrjänä 1993: Harjunpää ja rakkauden nälkä. Otava, Keuruu.
- Joensuu, Matti Yrjänä 2003: Harjunpää ja pahan pappi. Otava, Keuruu.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Airaksinen, Timo 1991: Ammatillisen etiikan perusteet. Teoksessa Airaksinen Timo (toim.), Ammattien ja ansaitsemisen etiikka, s.19-60, Yliopistopaino, Helsinki.
- Alapuro, Risto 2006: Miten Bourdieu tuli Suomeen. Teoksessa Bourdieu ja minä. Näkökulmia Pierre Bourdieun sosiologiaan. Toim. Semi Purhonen ja J.P. Roos. Vastapaino, Jyväskylä, s. 55-69.
- Benjamin, Walter 1986: Silmä väkijoukossa. Huomioita eräistä motiiveista Baudelairin tuotannossa. Suom. Antti Alanen. Odessa, Helsinki. (Alkuteos 1939.)
- Day, Patricia ja Klein, Rudolf 1987: Accountabilities of Five Public Services. Tavistock Publications Ltd., London.
- Eskola, Katarina 1990: Nykysuomalaisten suuret kertomukset. Teoksessa Eskola, Katarina: Lukijoiden kirjallisuus Sinuhesta Sonja O:hon. Tammi, Helsinki, s. 88-108.
- Jallinoja, Riitta 2004: Familistisen käänteän rakentajat: Arlie Hochschild ja suomalainen mediajulkisuus. Teoksessa Sosiologisia nykyykeskusteluja. Toim. Keijo Rahkonen. Gaudeamus, Tampere, s.64-98.
- Jokinen, Kimmo 1989: Lukijalle ei saa valehdella. Totuudellisuuden vaatimus yhdistää suomalaista lukemiskulttuuria. Teoksessa Kirjallisuuden kentillä. Kirjoituksia kirjallisuuden sosiologiasta ja reseptiosta. Toim. Markku Ihonen. Acta Universitatis Tampereensis ser A vol 270. Tampere, s. 33-61.
- Jokinen, Kimmo 2006: Käänteet sosiologian ja kulttuurintutkimuksen itseyttäryksessä. Kulttuurintutkimus 23 (2006): 1, s. 3-15.
- Korander, Timo 2004: Poliisikulttuuri. Poliisiammatin ja -tutkimuksen väline. Oikeus 2004 (33) 1, s. 4-24.
- Kuure, Tapio 1996: Marginaalin politiikkaa. Marginaalista murtautumisen vaihtoehtoiset strategiat. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Käyhkö, Esa 2002: Poliisin julkinen vastuu, Tampere University Press, Tampere.
- Kääriäinen, Juha 1994: Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1994. Painatuskeskus, Helsinki.
- Laitinen, Ahti ja Aromaa, Kauko 1993: Näkökulmia rikollisuuteen. Hanki ja Jää, Tampere.
- Leskinen, Hannu 2000: Kunta vastuuseen Sosiaali- ja

- terveydenhuollon palvelurakennepoliitiikan toimeenpano ja sen arviointi. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Moscovici, Serge 1984: *Social Representations. Explorations in Social Psychology*. Polity Press, Cambridge.
- Pipping, Knut 1947: *Kompaniet som samhälle. Iakttagelser i ett finskt frontförband 1941-1944*. Acta Academiae Aboensis, Humaniora XVI:1. Åbo.
- Poliitt, Christopher and Bouckaert, Geert 2004: *Public Management Reform, A Comparative Analysis*, second edition, Oxford University Press.
- Puolustusministeriö 2006: *Turvallisesti tulevaisuuteen Puolustusministeriön strategia 2025*, Puolustusministeriö.
- Rosanvallon, Pierre (1998): *Le peuple introuvable: Histoire de la représentation démocratique en France*. Gallimard: Paris.
- Ruohonen, Voitto 2005: *Paha meidän kanssamme*. Matti Yrjänä Joensuun romaanien yhteiskuntakuvasta. Otava, Keuruu.
- Ruohonen, Voitto 2006a: *Rikoskirjallisuus ja pahan ongelma*. Esitelmä Tikkurilan seurakunnan kirjallisuuspöytäkirjassa Vantaalla 29.3.2006.
- Ruohonen, Voitto 2006b: *Tekstin yhteiskunnat*. Sosiologisen tekstiteorian lähtökohtia. Esitelmä Taide, kirjallisuus ja yhteiskunnan muutos -seminaarissa Joensuun yliopiston Suomen kielen ja kulttuuritieteiden laitoksella 12.5.2006.
- Sisäasiainministeriö 2004: *Arjen turvaa: sisäisen turvallisuuden ohjelma*, Sisäasiainministeriön julkaisu 44/2004, julkaisun verkkoversio.
- Temmes, Markku: *Pohjoismaiset dekkarit poliisilaitosten todellisuuden kuvaajina*, Hallinnon tutkimus, 3/2005.
- Temmes, Markku: *Moskovalainen poliisilaitos Alexandra Marininan dekkareissa*, Hallinnon tutkimus, 4/2005.